

1112 ARHITEKTURA

MESEČNA REVJA ZA GRAĐEVINSKU, LIKOVNU I PRIMENJENU UMETNOST
MESEČNA REVJA ZA STAVBNO, LIKOVNO IN UPORABNO UMETNOST

Mesečna revija za građevinsku, likovnu i primenjenu umetnost. - Pretplata godišnje Din 120.—, za inozemstvo Din 150.—, pojedini broj Din 15.—. - Uprava: Gajeva ulica 9. - Izdava Konzorcij »Arhitekture« (ing. arch. Dragutin Fatur). - Odgovorni i tehnički urednik Jože Žigon. - Redakcioni odbor Beograd: dr. ing. arch. J. Dubovy, ing. arch. M. Zloković, ing. arch. B. Kojić, ing. arch. B. Maksimović. Redakcioni odbor Zagreb: arch. M. Vidaković, arch. J. Pičman, ing. arch. Zemljak. - Redakcioni odbor Ljubljana: ing. arch. H. Hus, ing. arch. J. Omahen, ing. arch. G. Ogrin. - Grafički radovi Jugoslovske tiskarne u Ljubljani (K. Čeč).

Mesečna revija za stavbno, likovno in uporabno umetnost. - Naročilna letno Din 120.—, za inozemstvo Din 150.—, posamezna številka Din 15.—. - Uprava: Gajeva ulica 9. Izdava konzorcij »Arhitekture« (ing. arch. Dragutin Fatur). - Odgovorni in tehnični urednik Jože Žigon. - Redakcijski odbor Beograd: dr. ing. arch. J. Dubovy, ing. arch. M. Zloković, ing. arch. B. Kojić, ing. arch. B. Maksimović. Redakcijski odbor Zagreb: arch. M. Vidaković, arch. J. Pičman, ing. arch. Zemljak. - Redakcijski odbor Ljubljana: ing. arch. H. Hus, ing. arch. J. Omahen, ing. arch. G. Ogrin. - Grafično delo Jugoslovske tiskarne v Ljubljani (K. Čeč).

Měsíční revue pro stavební, výtvarné a užité umění. - Předplatné celoročně Din 120.— do ciziny Din 150.—, jednotlivé číslo Din 15.—. - Administrace: Ljubljana, Gajeva ulice 9. - Vydává Konsorciu »Arhitektury« (ing. arch. Dragutin Fatur). - Odpovědný redaktor Jos. Žigon. - Grafickou práci provádí Jugoslovská tiskárna Ljubljana (K. Čeč).

Revue mensuelle de l'architecture et de l'art. - Prix de l'abonnement annuel Din 120.— pour l'étranger Din 150.—, le numéro Din 15.—. - Rédaction: Ljubljana, Gajeva ulica 9. - Publiée par l'association »Arhitektura« (ing. arch. Dragutin Fatur). - Rédacteur responsable: Jože Žigon. - Travail graphique: Jugoslovska tiskarna, Ljubljana (K. Čeč).

Monatliche Zeitschrift für Baukunst, bildende und angewandte Kunst. - Bezugspreis jährlich Din 120.—, für das Ausland 150.—, Einzelnummer Din 15.—. - Administration: Ljubljana, Gajeva ulica 9. - Herausgegeben vom Konsortium »Arhitektura« (ing. arch. Dragutin Fatur). - Verantwortlicher Redakteur: Jože Žigon. - Graphische Ausstattung: Jugoslovska tiskarna, Ljubljana (K. Čeč).

VSEBINA: Fatur-Kos: Prezidava cerkve na Jesenicah 265/267 Fatur: Nabožne stavbe 266/267 Pengov: Kapelica Marije Morske zvezde 268/269 Mosar: Skice za frančiškanske cerkev v Splitu 276 Stelò: Stonske silke Mihe Maleša v Cirkveni 270/273 Dubovy: Evangelistička crkva u Sv. Nikoli 274 Maleš: O slikanju na zid, zlasti cerkvenom 274/276 Plečnik: Pokopališče v Horjulu 276 Jeglič: Uređenje groblja kao zadaća savremene vrine umjetnosti 277/280 Dobrović: Vila lekara 280 Kojić: Skica za stambenu zgradu 280 Rajakovac: Misli o novoj arhitekturi 281/283 Marinković: Terazijska terasa u Beogradu 283 Lindström: Dvoje oprem za poštanska letala 284/285 Ehrlich-Kovačić: Zagrebačka burza 286/289 Dev-Cornigoi: Hranilnica Dravske banovine, Maribor 289/291 Najman: Moj stan 292 Kos: Salon 293 Omahen-Serajnik: Vitrina 293 Preproga 294 Draganić: Jedna zanimljiva ovo-godišnja arhitektonska izložba u Zagrebu 295 Redakcijski del 295/296

PARKETE

hrastove i bukove

sa i bez polaganja uz konkurenčne cijene

**Narodno d. d.
Parketunion**

Zagreb, Trg kralja Tomislava
Telefon br. 85-25

Beograd, Vllzonov trg 1
Telefon br. 28-029

Brzovjake: Parketunion, Zagreb-Beograd

FRANC KAGER

NASL.

MARIBOR, VETRINJSKA UL.

izdeluje

svetila

(Beleuchtungskörper) in

kovinske predmete

v priznani prvovrstni izvedbi

NATJEČAJ

ZA IZRADU PLANOVA ŽELJEZNIČARSKE KOLONIJE »CRNI VRH« U SARAJEVU

Zadruga željezničkih državnih službenika za nabavku stanova, z. s. o. j., u Sarajevu raspisuje ovim natječaj za izradu idejnih planova tipova kuća i arhitektonsku izgradnju cele kolonije sa 93 gradj. parcela.

Program rada, uslovi, situacija 1:500 sa izohipsama, uzdužni profili novoprojektovanih cesta i svi ostali podaci mogu se dobiti kod Zadruga, Sarajevo, Kraljice Marije ulica br. 14 počam od 10. januara 1955. g. uz cenu od 200.— Din po kompletu. Natjecateljima, koji dokažu, da su sudjelovali natječaju, povratice se gornja svota.

Rok za predaju planova je 1. marta 1955. g.

NAGRADE: I. 20.000 Din, II. 12.000 Din, III. 8000 Din. U koliko koja nagrada ne bude podijeljena, izvršice se otkup pojedinih radova prema nahodanju žirija.

Žiri sačinjavaju gg.: inž. M. Šorak, pomoćnik direktora željeznica, inž. V. Terček, želj. savetnik, i N. Kalem, v. kontrolor, ispred Zadruga; inž. M. Skakić ispred Udr. Jug. Inžinjera i Arhitekata; inž. D. Smiljanić, arhitekta, ispred Inžinjerske Komore; inž. M. Baylon, arhitekta Opštine Sarajevske, i Dr. D. Čorović, šef želj. saniteta.

Sarajevo, 5. januara 1955.

UPRAVA ZADRUGE.

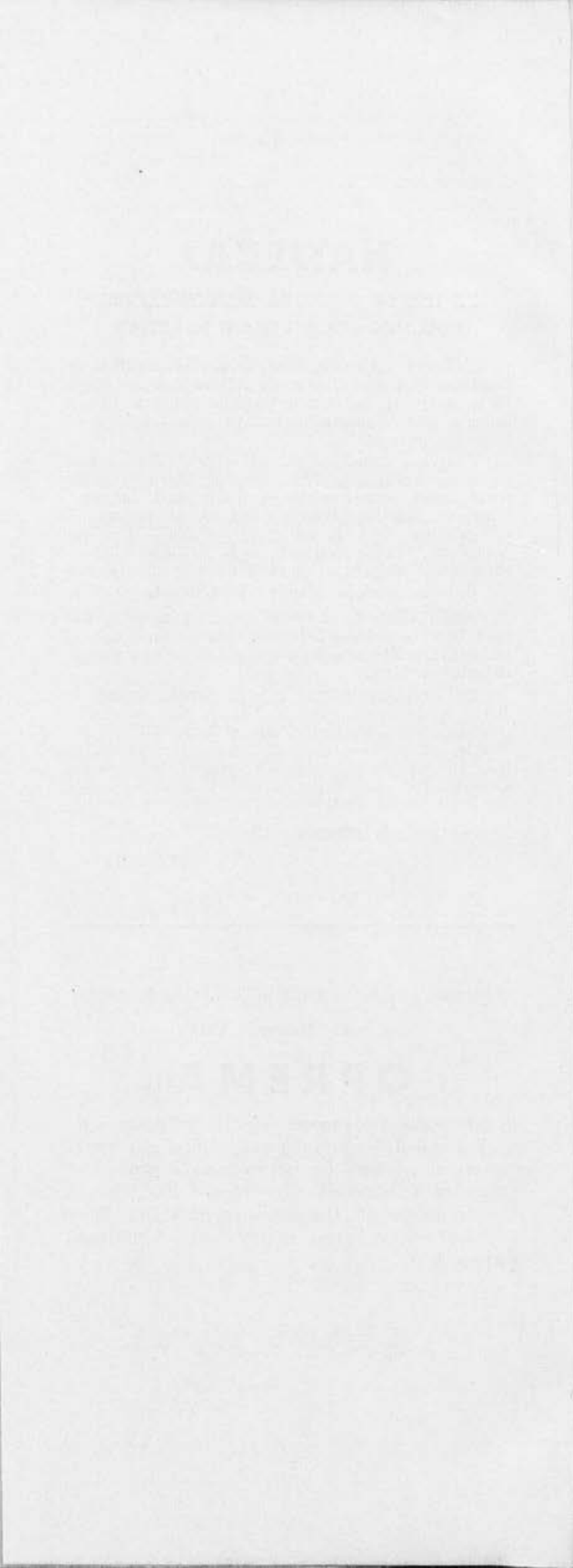

V založbi revije »ARHITEKTURA« izide knjiga

ing. arch. Dragutin Fatur

OPREMA

ki obravnava vse panoge notranje arhitekture in bo Vaš najboljši svetovalec pri ureditvi stanovanj. 120 strani velikega formata, vezana v platno, tiskana na umetniškem papirju, nad 250 slik. — Cena v predplačilu Din 120.—, po izidu Din 150.— — Naroča se v upravi »Arhitekture«, Ljubljana, Gajeva 9.

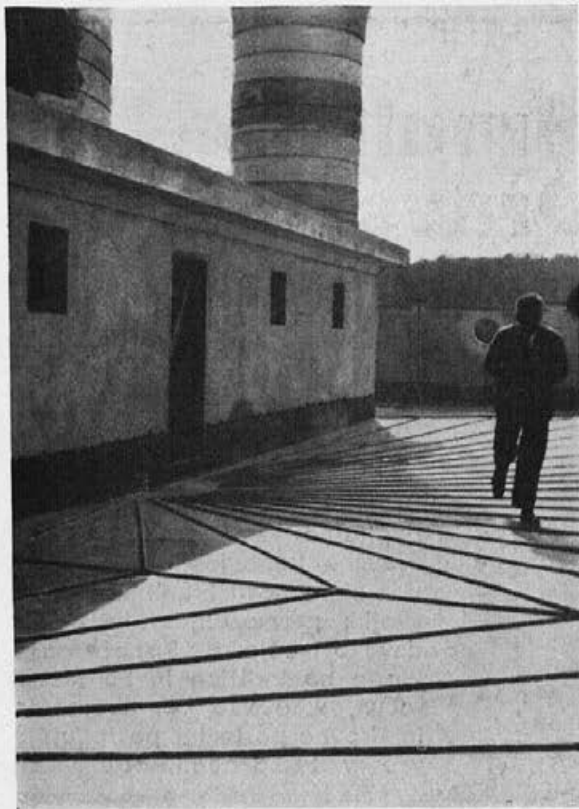

Instalacija strelovodov na nebotičniku

PETER ŽITNIK

AMBROŽEV TRG 9 • TELEFON 31-46

SPLOŠNO KLEPARSTVO
IN SPECIJALNA INSTALACIJA STRELOVODOV
KRITJE SVINČENIH STREH PO LASTNEM NAČINU,
KRITJE BAKRENIH STREH BREZ
VSAKEGA CINJENJA
NAPRAVA PRAKTIČNIH STRELOVODOV
IN KRITJE »CONCO« STREH

Svinčena streha na nebotičniku

Pri naročilu se sklicuj na oglas v reviji

„RUDE IN KOVINE“ d. d.

LJUBLJANA, Masarykova cesta 12

Glavno zastopstvo CINKARNE D. D. CELJE

En gros: **Cinkovo belilo »Briljant«, cinkova pločevina, pocinkana železna pločevina:** surovi in rafinirani cink, cinkov prah, »Cinkopon«, žveplena kislina, svinec, svinčena pločevina, **kositer** v kladah in palicah, kositer za spajanje, v palicah, antimon, aluminij, baker, zvonovina, razne barve, kovine l. t. d., šamotni material

Kupuje: star cink po najugodnejših dnevnih cenah, odpadke drugih kovin l. t. d.

Brzjavke: Rude Ljubljana, Telef. int. 2727, 2827

Hranilnica Dravske banovine

Celje
Tel. št. 93

Ljubljana
Knafljeva ul, 9
Tel. št. 24-83

Maribor
Tel. št. 22-81

Hranilnice Dravske banovine so pupilarno varni denarni zavodi Dravske banovine, ki jamči za vse obveznosti hranilnic z vsem svojim premoženjem in z vso davčno močjo ♦ Sprejemajo vloge na knjižice in na tekoči račun, vrše vse kontokorentne in žirovne posle ter posredujejo vse vrste denarnih transakcij

**Popolnoma
varna in ugodna naložba prihrankov**

Pri naročilu se sklicuj na oglas v reviji

Opreme

stavbno mizarstvo

Henrik Florjančič

Vižmarje, p. Št. Vid
nad Ljubljano

za spalnice

Cvetlični paviljon:
Aleksandrova 6 * Miklošičeva cesta

»KORSIKA« LJUBLJANA

Umetno
trgovsko
vrtnarstvo
Vrtača 3

Inž. arh. Jelenec & inž. Šlajmer

Gradbeno podjetje
in tehnična pisarna
družba z o. z.

Maribor

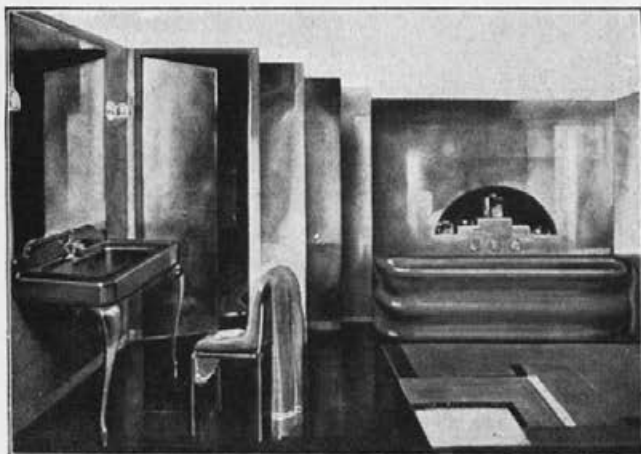
Vrazova ulica
(pri mestnem parku)

Tel. 22-12

Jakob Fligl dediči

Ljubljana Rimska 2 Gregorčičeva 5
Telefon 33-53

Kleparstvo, vodovodne
instalacije, strelovodi

Stavbno podjetje **Franc Marinčič**
Vlč-Glince (Tržaška cesta št. 15) pri Ljubljani

FURNIRJI

VSEH VRST

specialno

kavkaški oreh,
vezane plošče

SAMOPRODAJA TOVARNE

»SLAVONIJA«

E. WEINER

LJUBLJANA

Gospodsvetska cesta 13

ZAGREB

Gajeveva ulica 21

Pri naročilu se sklicuj na oglas v reviji

... Naravno!
A mi se služimo kod ličenja pročelja i unutarnjih prostorija kao uvijek samo

KEIM - OVIM MINERALNIM BOJAMA

jer one su nerazorive, one odolijevaju svakom vremenu, one su nepromjenjive na sunčanom svjetlu, a dađu se stalno prati vodom. Iskušane kroz 50 godina! Boja se s ijepkom kemijski spaja i tvori s podlogom jedinstveni kremen. **Kvalitativno najsavršeniji nalič za crkve, škole, bolnice, kupališta, kuhinje, pivare, mljekarno, tvorničke dvorane, nastambe i t. d.**

Jedina tvornica:
INDUSTRIEWERKE LOHWALD A.G., Lohwald b. Augsburg
Zastupstvo za Jugoslaviju:
ING. MILAN ROJAN, ZAGREB, PETRINJSKA ULICA 3
Telefon broj 41-03

Krona Vašega stanovanja je lepo ogledalo!

ARHITEKTU,
ki Vam dela osnutek za Vaše pohištvo ali Vaš dom, veljajo naslednje besede:

BRUŠENA STEKLA
v vseh vrstah, v poljubnih oblikah in kakovosti za notranje in zunanje arhitektonske efekte

MARMORNATO STEKLO
za oblaganje sten v poslovalnicah, po kopalnicah, kuhinjah, hodnikih, stopniščih in drugod

OGLEDALA,
zbrušena po naročilu, kakor zahteva umetniški čut arhitekta

Zahtevajte brezplačne in neobvezne ponudbe od

TVORNIC OGLEDAL IN BRUŠENEGA STEKLA

KRISTAL D. D.

MARIBOR Koroška št. 32 Tel. 21-32	LJUBLJANA Medvedova 38 Tel. 30-75	SPLIT Zrinjska 6 Tel. 368
--	--	--

Moderne zavese
Namizni prti
Miljeji
Preproge
Pregrinjala
Čipke
Vezenine

Najbolje in najcenejše

**DRŽ. OSREDNJI ZAVOD
ZA ŽENSKI DOMAČI OBRT**
V LJUBLJANI, NOVI TRG 4./I.

Po vseh načrtih

**IVAN
ČEH**

umetno trgovsko
vrtnarstvo

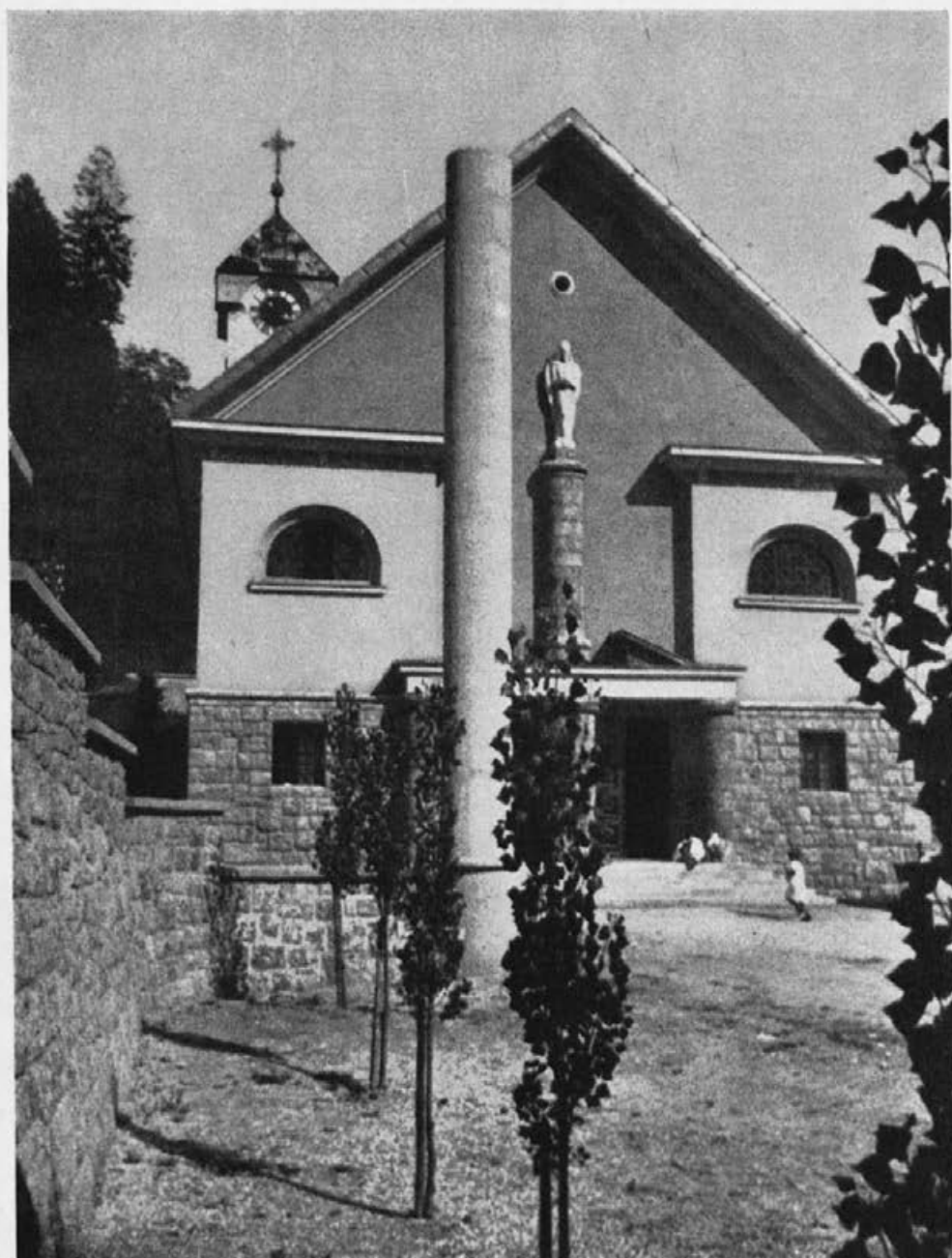
Ljubljana
VII, Gasilska 14

priporoča

CVETICE
lončnice, nizke
in visoke vrtnice
i. t. d.

Izdeluje
poročne šopke in
pogrebne vence

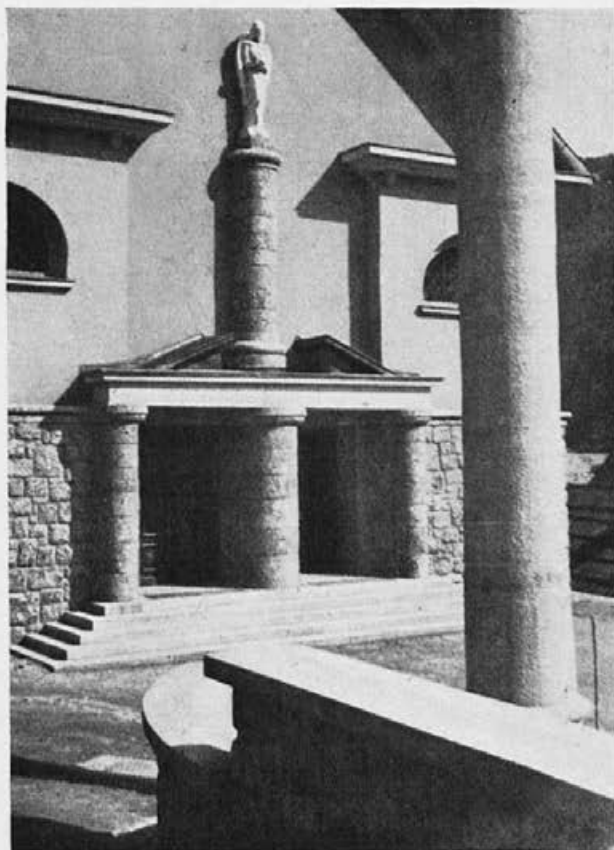
Ing. arch. Dragutin Fatur-
ing. arch. Miroslav Kos, Ljubljana

Prezidava cerkve na Jesenicah
Pročelje

NABOŽNE STAVBE

Pri vseh zahtevah, ki opredeljujejo rešitev nabožnih stavb, je upoštevati tradicijo, ker narod ali verniki katerekoli konfesije odklanjajo v bogoslužju vsako preočito novotarjenje.

Arhitektura kot viden odraz socialnih prilik vsakočasne dobe vpliva v nabožnem stavbarstvu na oblikovanje le v konstruktivnem pogledu, v kolikor uporablja nova gradiva — v tvorbi prostora in bližjega obeležja je pa vezana na tisočletno tradicijo, kajti kakor se verski nauki in bogoslužje v jedru ne izpreminjajo, tako se ne izpreminja osnova svetišča.

Cerkev na Jesenicah

Vhod

Vsekakor išče človek po mrzličnim dnevnem delovanju oddih in odmor ter v nekem času tudi duševno umirjenost in pobudo.

Po tradiciji ukoreninjeno dualistično svetovno naziranje se izkazuje očitno pri vsakem verniku, ker le-ta išče vzrok in uteho za vse duševne disonance in razvrate izven sebe, povsem naravno v nadzemeljskem bitju, ki vodi in izpopolnjuje vse njegovo hotenje.

Verski čut in z njim združeno svetovno naziranje je bilo in je pri vseh narodih gonilna sila za gradnjo svetišč kot domovij božanstev, ki skuša svojemu čutu zadostiti s tem, da nudi uresničeni nabožni ideji svoje najboljše bodisi v duhovnem ali materialnem pogledu.

V razmotrivanju in analizi duševnosti posameznika kakor celote najdemo vedno odraz vseh krajevnih prilik osredotočen v na-

Cerkev na Jesenicah

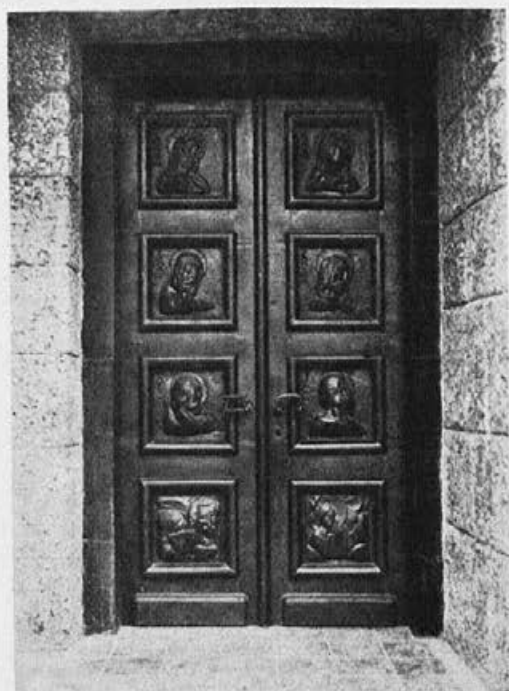
Stransko lice

božnih in pijetetnih stavbah, ki so produkt delavnosti pokolenj in nikoli posameznika.

Da najde vznemirjena duševnost ravnovesje, je dana potreba po obeležju, ki človeka iztrga iz dnevnega življa ter ga neprisiljeno sili na koncentracijo misli v milje izven povprečnosti.

Gradnja in izgradnja nabožnih kakor pijetetnih stavb preteklosti je živ dokaz hotenja človeštva po vzvišenem, izven-svetovnem miselnem življenju. Pri uvaževanju vsakočasnih življenjskih prilik opazujemo tudi disonance med hotenjem in uresničenjem ter neredko tudi izrabljanje verskega čuta naroda v povsem materialne namene posameznika ali kakega družabnega sloja. Neizraženo hotenje dualističnega naziranja je pa do danes jačje od vseh reakcijskih in osvobajajočih vplivov posameznikov, ki so pač v stanu stvoriti svet zase, niso pa v položaju zatreti množinski versti čut, za katerega ni nadomestka, temveč samo sproščenje duha.

V primeru povečave mestne župne cerkve na Jesenicah naloga arhitekta ni obstojala v rešitvi »velike« ideje, temveč je bilo vse delo osredotočeno v ohranitev obstoječih dobrin baroka. Izgradnja sama je zahtevala loščen kamen za nosilno stebrovje kakor tudi za stensko oblogo, ker je s preprostostjo oblik in kvaliteto gradiva dosežena mirna in veličastna prostornost, ki dviga v bogoslužju drugače vsem razvratom podvrženo delavčevo psiho. Delo je započeto in morda je pridržano prihodnjim rodovom, da miselne spočetke dovrše.

Cerkev na Jesenicah   Leva vrata portala

Cerkev na Jesenicah   Notranjost

Ing. arch. Ivan Pengov

Oltarna stena kapelice Marije Morske zvezde

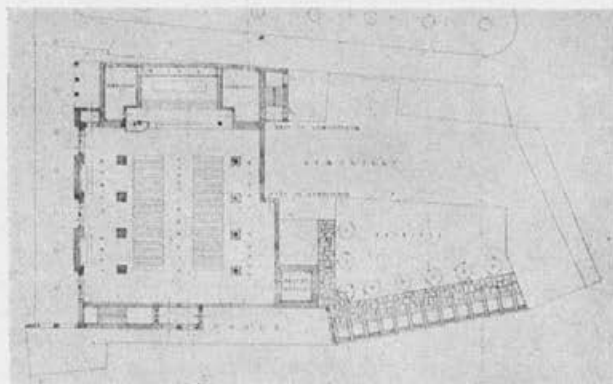
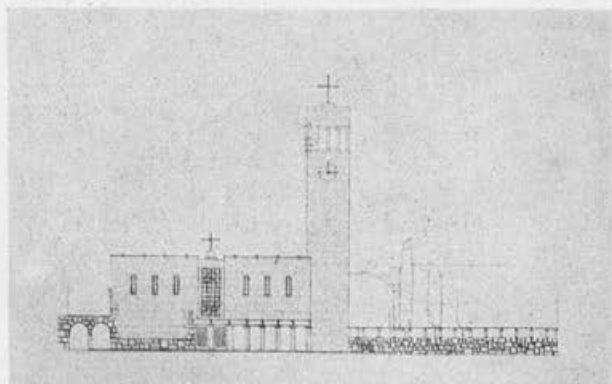
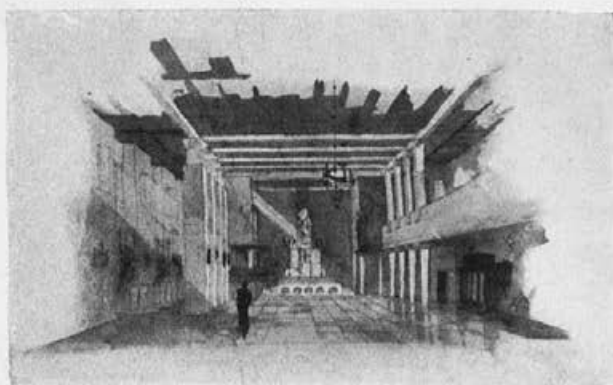

Dva detajla iz kapelice Marije Morske zvezde

Ing. arch. Ivan Pengov

Prapor dijaške kongregacije Marije Morske zvezde

Arch. Jože Mesar, Ljubljana

Skice za frančiškansko cerkev v Splitu

Dr. Francè Stelè:

STENSKÉ SLIKE MIHE MALEŠA V CIRKVENI

Zadnja faza slovenskega slikarstva, impresijonizem, je gojil skoro izključno intimne cilje in se je še pred desetimi leti zdelo, da naše slikarstvo ne bo tako kmalu zopet zmoglo monumentalnih nalog. Glavno torišče slovenskega monumentalnega slikarstva, cerkveno slikarstvo, je bilo na eni najnižjih stopenj svoje zgodovine. Delovali so edino še slikarji-rokodelci, večinoma priletni ljudje, ki so živeli od ugleda in dediščine svojih večjih prednikov. M. Koželj, Ogrin, Jebačin, Fras, Horvat, v umetnostni sferi sami ljudje, ki bi ne bili smeli nikdar poseči po samostojnih nalogah, pa še za mnogo stopenj slabši od njih, kakor na pr. Mrčun in razni njegovi štajerski tovariši, so popolnoma obvladali naše cerkveno slikarstvo. Od Wolfa in Šubicev nismo videli več resničnega umetnika v naši cerkvi. Da je to stanje vplivalo tudi na naš ljudski umetnostni nazor, je razumljivo. Višek stremljenja se je povzpел do več ali manj točne kopije izbranega vzora, temperament in osebnost sta se zdela nepotrebna za res »cerkveno« slika.

Šele povojna generacija je nenadoma zahrepenela od intimnih nalog, na katere jo je vezala sedaj priljubljena grafika, po monumentalnih nalogah in se naravno začela ozirati po cerkvah, kjer je takih nalog vedno dosti in so pogoji za razvoj te stroke vsestransko najugodnejši. Drug za drugim so se pojavili v zadnjih petih letih pred monumentalnimi cerkvenimi nalogami Tone Kralj, Gorjup, Mežan, Pirnat, Pengov in nazadnje še Miha Maleš. Danes že razpolagamo s tolikim številom voljnih, akademsko izobraženih slikarjev, da smemo z gotovostjo pričakovati v nekaj letih od njih preporod cerkvenega slikarstva.

Posebno zanimiv je Malešev slučaj. Ta mladi, leta 1903 na Jeranovem pri Kamniku rojeni umetnik se je uveljavil pred dobrimi petimi leti v naši umetniški javnosti kot poleg

Jakca naš najizrazitejši grafik. Z uspehom se je udeleževal v vseh glavnih načinih umetnostne grafike, le slikarstvo v olju mu nekam ni ustrezalo. Formalno se je zdelo njegovo delo v naših razmerah zelo ekstremno, vsi pa so mu priznavali izredno količino pesniške ubranosti in lirično žilico, pri tem pa so mu radi očitali precejšen kos mladostne navihanosti in prešernosti. Sila razmer ga je privedla na misel, ustanoviti v Ljubljani delavnico za umetno obrt. Pesimisti so zmajevali z glavami, češ to pa že ne bo zanj, previhlav je in pretirano zaljubljen v neplodovito moderno formo. Želja po spoznanju tega, kar se sedaj godi v cerkveni umetnosti in obrti, ga je gnala leta 1930/31 na daljše potovanje po Nemčiji. Ko se je vrnil, je takoj dobil naročilo, da bi poslikal in s slikanimi okni opremil župno cerkev v Cirkveni na Hrvaškem. Jeseni l. 1931 in spomladi l. 1932 je delo dovršil in se z njim takoj uvrstil med mnogo obetajoči naraščaj cerkvenih slikarjev. Hrvatski listi so s priznanjem pisali o tem delu in že jeseni l. 1932 je dobil drugo naročilo na Hrvaškem, slikanje notranjščine župne cerkve v Vočinu in je tudi del te naloge že uspešno izvršil. Nekaj nenavadnega se je zgodilo ž njim: skoraj izključno grafik in risar Maleš, ki se ni mogel najti v olju, je namah našel svoj pravi poklic v monumentalnem stenskem slikarstvu. Za začetnika Maleševa naloga v Cirkveni ni bila preveč enostavna. Arhitektonski okvir je bil sicer precej jasen in je omogočal ugodno razdelitev v zaključene dele, vendar pa že kompozicija teh delov v dane ploskve ni bila brez nevarnosti. Dana je bila baročna cerkev (zidana 1720) s pravokotno, v štiri svodna polja razdeljeno ladjo in nekoliko ožjim, tudi pravokotnim, v dve svodni polji razdeljenim prezbiterijem. Svodna arhitektura sloni na pilastrih s kapiteli, ki se nadaljujejo preko svoda v lokih. Posamezna polja so prekrita s križnimi svodi. Poslikati je bilo mogoče stene, posebno njih polkrožne, v oboke segajoče gornje dele in polja svodov. Pametno se je Maleš odločil, da poslika na stene naslonjene stranske kape, ne pa temenskih polj, ker bi bil sicer bržkone prišel v spor s tektonsko smiselnostjo prostora. Brez take nevarnosti pa je mogel razpolagati z deloma prav velikimi ploskvami. Naročeno mu je tudi bilo, naj izdela osnutke za slikana okna. Večan pa je bil po naročniku župniku Pavlu Jesihu v dveh smereh. Vse slike, razen svodov

prezbiterija, ki so bili določeni za evangeliste, naj proslavljajo Marijo v slikah iz njenega življenja in poveličanja in v njenih svetopisemskih predodobah. Okna pa naj predstavijo milostne podobe glavnih hrvatskih Marijinih božjih poti. Pa še en pogoj je bil: ornamentika naj bo zasnovana v hrvatskem narodnem duhu.

S pravilnim čutom je začetnik v cerkvenem slikarstvu, Maleš razdelil sfero ornamentike in sfero likovnih podob. Ornamentiral je namreč samo tektonske meje svobodnih polj in pasove lokov, ki delijo svodne organizme med seboj. Temenska polja svodov je okrasil diskretno z vejica-

Miha Maleš,
Ljubljana

Zaščitnica Hrvatov,
detajl

Miha Maleš

Zaščitnica Hrvatov, fragment

Miha Maleš: Žena, od zmaja preganjana

katere je bilo treba izpolniti. V predlogah za slike posameznih oseb na svodih je predvideval še tesno izpolnitev danih ploskev s slikariljo. Kot začetnika ga je očitvidno navdajal strah pred praznino. Vse skice evangelistov so zamišljene tako, da so naravnost vtesnjene v okvir. Ozadja figur so pokrita do zadnjega kota z naznačbami krajine in oblakov. Isto stremljenje se opaža tudi pri osnutkih za Marijine predpodobe, le da so figure same že bolj prosto postavljene v prostor. Končna rešitev, ki jo je slikarju očitvidno navdihnil resnični stik s ploskvijo, je pa pri vseh v principu enaka. Pred gladko svetlo ozadje so postavljene osebe v navpični osi okvirnih trikotnikov, pod nogami imajo samo

Miha Maleš

Oznanjenje

mi, stiliziranimi v duhu narodnih vezenin. Dobro se je vžil v duhá narodne ornamentike in v njem komponiral vso ostalo, z velikim taktom razporejeno ornamentiko. Stranske svodne kape je porabil za slike evangelistov in Marijinih predpodob, ki jih je rešil v obliki stoječih oseb, h katerim je prikomponiral, da izpolni trikotno polje in podpre statično iluzijo figur, njih simbole, atribute in položajna dopolnila.

Razpored slik na svodih je sledeči: V prezbiteriju so štirje evangelisti. V ladji na severni strani Žena, s solncem odeta, Judita, Abigail in Marija, Aronova hči; na južni strani Žena z zmajem, Estera, Sulamit in Eva. Na severni steni je naslikal v polju ob koru največjo vseh kompozicij, Marijo, zaščitnico vseh Hrvatov, s plaščem, v polkrožnem vrhu drugega polja pa Noetovo barko. Na južni steni je v polkrožnem vrhu srednjega polja Marija, morska zvezda, v prezbiteriju sta poslikani samo obe polji severne stene s slikama Oznanjenja in Vnebovzetja Marije. Slavolok s strani ladje pa zavzema slika Marije, kraljice angelov. Od slikanih oken je ono v južni steni posvečeno Mariji trsatski, dve v južni steni prezbiterija pa Mariji s Kamenitih vrat in Majki Božji bistriški.

Omenili smo že, da je Maleš svojo nalogo z ozirom na dano arhitekturo srečno rešil. Kakor nas pouči primerjanje izvršenih slik s skicami zanje, se je osnovni problem razčistil takoj, ko je slikar prišel v stik z resničnimi ploskvami, katere je bilo treba izpolniti. V predlogah za slike posameznih oseb na svodih je predvideval še tesno izpolnitev danih ploskev s slikariljo. Kot začetnika ga je očitvidno navdajal strah pred praznino. Vse skice evangelistov so zamišljene tako, da so naravnost vtesnjene v okvir. Ozadja figur so pokrita do zadnjega kota z naznačbami krajine in oblakov. Isto stremljenje se opaža tudi pri osnutkih za Marijine predpodobe, le da so figure same že bolj prosto postavljene v prostor. Končna rešitev, ki jo je slikarju očitvidno navdihnil resnični stik s ploskvijo, je pa pri vseh v principu enaka. Pred gladko svetlo ozadje so postavljene osebe v navpični osi okvirnih trikotnikov, pod nogami imajo samo najnujnejša, abstraktno stilizirana tla z lakonično naznačbo miljeja, vsi dodatki, posebno simboli, so komponirani v tesno enoto s figurami, ki so komponirane v sklenjene obrise in s svojo podlago prosto vise v prostoru, kar povečuje njihovo monumentalno dekorativnost.

Dočim je šlo pri posameznih figurah, posebno pri evangelistih, predvsem za prilagoditev že znanih ali analognih ikonografskih motivov dani ploskvi in se je Maleševa iznajdljivost omejevala bolj na zgovornost motiva ali simbola, je v dveh velikih kompozicijah Zaščitnice Hrvatov in Marijinega Vnebovzetja Maleš podal precejšen kos svojega lastnega doživetja ikonografskega motiva in ga v obeh slučajih prav poetično po svoje doživel. Marija, zaščitnica Hrvatov, s plaščem je zamišljena kot prikazen svete Device vrhu s cveticami posejanega travnatega grička. Sem se je z neba spustila Devica in

ogrnila griček s svojim plaščem, pomagata pa ji dva od zgoraj plavajoča angela.

Ob njenih nogah so pognale lilije. Na vznožju griča pa so se v molitvi in prošnjah zbrali Hrvatje, ki jih vodita škof in župnik, z nuno in franjevcem, mladi in stari, mirnega češčenja zmožni in v obupnih kretnjah se k prikazni obračajoči, betežni in žalostni. Hrvat in Hrvatice v narodni noši tvorita, klečeča v molitvi, učinkovito sredino. Poetično je zasnovana tudi druga velika kompozicija Marijinega Vnebovzvetja. Spodaj je stilizirana pokrajina s praznim grobom, okrog katerega so razvrščeni apostoli, podani samo v temnih obrisih. Zgoraj na oblakih plava klečeča in od angelov obdana Marija proti nebu, angeli pa trosijo na zemljo cvetlice.

Priznanja vredna so tudi Maleševa slikana okna. Posnetek ene izmed priljubljenih hrvatskih milostnih Marijinih podob je vselej prav dobro komponiran v pravokotno ploskev, in sicer tako, da jo izpolnjuje. Okvir pa je okrašen s preprostimi motivi v narodnem duhu.

Cerkveni slikar Maleš doslej ni prav nič zatajil v sebi tistega grafika, o katerem so mislili, da je neprilagodljiv monumentalnim nalogam. Maleš je dokazal prav nasprotno, kajti prepričani smo, da mu je že pri komponiranju posameznih figur v trikotne ploskve pomagala prav grafika, ki se rada poslužuje osamljenega motiva v primerno veliki nevtralni ploskvi. Kolikor je mogoče govoriti o vplivu drugih načinov na plastično obdelavo, je ta še najbližja značaju monotipije, ki se je je Maleš pogosto posluževal. Velik del ostalega formalnega značaja gre na račun Maleševih dosedanjih izkušenj z naivno obrisno risbo. Tudi njegova motivna in izrazna iznajdljivost se navadno naslanja na njegovo dosedanje risarsko in grafično delo. Da je znal vse, kar je za druge namene in v drugačnih formatih dosedaj preskusil, prilagoditi monumentalnim nalogam, nam je najboljši dokaz, da je s stikom s cerkvenim slikarstvom Maleš odkril v sebi resničen, a doslej prikrit dar.

Z delom raste talent in osebnost, to je stara resnica in kolikor smo videli doslej od Maleševega drugega dela v Vočinu, smo opazili, da se je vidno stopnjevala njegova tehnična sigurnost, ki se izraža predvsem v temperamentneje izdelanem detajlu.

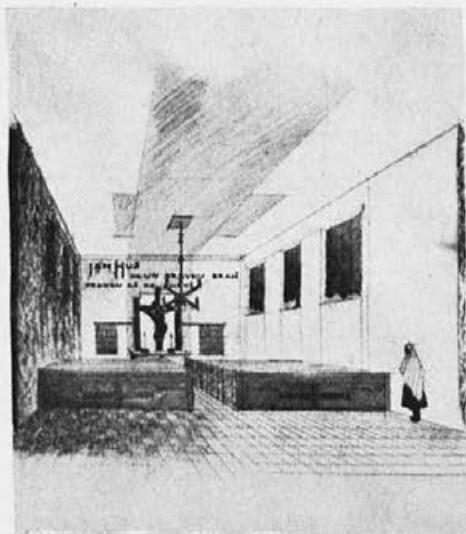
Miha Maleš

Sv. Marka

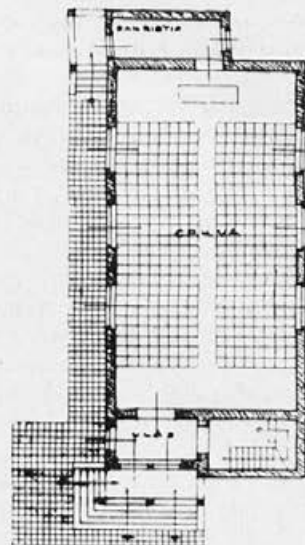
Miha Maleš

Slikani okni

Unutrašnjost

Dr. ing. arch. J. Dubový, Beograd
Evangelistička crkva,
Sv. Nikola kod Subotice

Osnova

O SLIKANJU NA ZID, ZLASTI CERKVENEM

Začetki slikarstva segajo daleč nazaj, vendar nam o tem ni znano nič natančnejšega; šele pri starih Egipčanih najdemo nekoliko jasnejše sledove. Naši prapredniki so baje rabili le malo vrst barv in še to skoro samo zemeljske. Zanimivo pa je, da so že stari Egipčani poznali več barv kot pa poznejši Grki. V glavnem se je pa obdržala skala barv, katero so iznašli Egipčani, skoro do XIII. stoletja, samo da se je prav malo izpopolnila z nekaj toni: karmin, gumigut in nekaj lazur.

V našem stoletju so nam kemiki odkrili kar na tisoče nijans novih barv, katerih se pa slikarji zvečine ne poslužujejo, in sicer iz več razlogov: kemične barve so nestalne in pa — preveč jih je. V starem in srednjem veku je bilo nekoliko manj slikarskega materiala in še tega so si povečini pripravljali slikarji sami, zato so ga pa tudi popolnoma

obvladali. Danes nam na stotine tovarov izdeluje vse mogoče barve in vsi slikarji jih kupujejo brez pomisleka, ali so dobre ali ne. In vendar bi bilo potrebno, da bi vsak resen slikar vsaj v glavnem poznal tako kemični kakor tudi fizikalni sestav materiala, s katerim dela.

Slikarskih tehnik je zelo veliko in res je, da so vse te že poznali stari Egipčani. Na njihovih ohranjenih stavbah še danes najdemo slike v vseh mogočih tehnikah: fresko, tempera, apnene ali limnate itd. Toda do prave evolucije je slikarstvo prišlo šele pri Grkih; tu je umetnost služila tako bogovom, hudičem kakor tudi znanosti in politiki. Takrat so pač delali vse po gotovih zakonih, v tehniki in tudi formi izraza — podobno je bilo v bizantinski, gotski, baročni dobi — zato je razumljivo, da taka umetnost polagoma hira, dokler ne pride nenadoma velikan-Apel, Michelangelo, Giotto itd. Z njimi zadriha umetnost novo življenje, zadobi nov pogon v duhovni in realni svet.

Od Grkov je prišlo slikarstvo preko Rima in Bizanca tudi v srednjeveško Evropo. Slikalo se je z apnom, voskom, gumijem, tempero, mlekom, klejem, kazeinom in drugimi tehnikami. Tudi tehnika pozlatarstva je bila že takrat znana; zlatenje na poliment, oolihromiranje soh in oltarjev se še danes dela po

Crkva u Sv. Nikoli

Pogled

Miha Maleš, Ljubljana:

istih principih. Poleg oljnate tehnike ni naša doba prinesla v slikarstvo ničesar, če iz-
vzamemo še nekaj tonov barv, ki jih je dobila po moderni kemiji.

V prejšnji dobi, zlasti za gotike in baroka so pri nas več polagali na to, ali je cerkev
poslikana ali ne; danes opravljajo ta prevažni posel kar navadni soboslikarji, če ne
kar zidarji sami. V naših starejših cerkvah so se na čudežen način ohranile gotske freske.
Manj je znano, da se jih je ohranilo največ pod beležem; ko je prihajala v modo rene-
sansa, so jih na zapoved duhovske oblasti enostavno pobelili z apnom. Samo tej zablodi
se imamo zahvaliti, da so se nam tako dobro ohranili ti biseri. Najstarejše freske v
naših cerkvah datirajo celih 500 let nazaj. Freskarji pri nas so bili deloma domačini, deloma
pa tujci. Nekaj važnejših: Johanes de Laybaco (1443—1456), Andrej z Ostrega (v isti
dobi), Giulio Quaglio (1751 slikal ljubljansko stolnico), Franc Jelovšek (1700—1764), Janez
Potočnik (1752—1834), Leopold Layer (1752—1828), Matej Langus (1792—1855), Janez Wolf
(1825—1884), Simon Ogrin (1851—1928). Ta način slikanja je poleg gotikov najbolj ob-
vladal Quaglio (prim. ljubljansko stolnico!), tehnično pa zelo slabo Langus (prim. franči-
škansko cerkev v Ljubljani!). Res je, da pri freski ni samo važen slikar-umetnik, temveč
tudi obrtnik-zidar. Treba je velike pozornosti obeh, tako pri izdelavi kakor tudi pri
materijalu.

Na kratko naj povem, kako nastane freska: najprvo se omeče zid z grobim ometom,
malta mora biti dobro apnena, mastna. Apno mora biti staro več let, pesek droban in
čist. Na prvi omet se namaže drugi, 1 do 2 cm debeli, in sicer v toliki ploskvi na steni,
kolikor misli umetnik tisti dan slike izvršiti. Ko zidar zid ozir. ploskev zgladi, slikar že
kopira po kartonih risbo v konturah na ta mokri omet — potem prične slikati z navadnimi
zemeljskimi barvami, zmešanimi v čisti vodi. Toni barv se ugotavljajo na poskusnem
kamnu, ki se ali kupi ali pa ga napravi umetnik sam. Ves uspeh je pač odvisen od daru
in znanja umetnika. Če se dela strogo po predpisih, je proces ta, da apno vpije vase
barvo, se kemično spoji z njo, tako da postane zopet kamen-apnenec, kakor je bil,
preden se je v peči spremenil v apno. Toda v kljub vsemu nam čas in izkušnje kažejo,
da se freske dobro držijo le v suhih južnih krajih (Italija), v severnih (tudi pri nas) pa
pokajo, črniijo in odpadajo. Vzrokov je več: veliko vlage, mraz, veter in podobno.

Drug, freski zelo podoben način slikanja na zid je sgrafit (sgrafito). Operiranje z
zidom je v glavnem isto kot pri freski. Zidar omeče zid z barvano malto in na to drugo
belo (lahko tudi samo čisto) apno. Ko se to primerno osuši, kopira slikar sliko ali orna-
ment na zid, potem pa izpraska neke detajle do barvaste malte — in tako nastane sgra-
fitna slika (glej ljubljanski magistrat!). Ta tehnika je nastala v Italiji okrog l. 1500; iznaj-
ditelj je Andrej Feltrini.

Zelo navadno je v naših krajih slikanje z limnatimi barvami, zlasti v soboslikarstvu,
kulisah in dekoracijah. Poudarjam, da se zelo veliko slikajo s temi barvami tudi naše
cerkve. Ne samo na zid, tudi na les in platno se veliko dela z njimi. Podlaga mora biti
zelo skrbno pripravljen, ponavadi se rabi pri tem tudi milna voda (za zid).

Slične so tudi kazeinske barve. Tudi te se rabijo povečini za dekoracijo. Kazein je
pravzaprav sestavljen iz mleka in ugašenega apna. To lepilo se raztopi po potrebi v vodi
in to je emulzija (tekoča zmes, s katero se mešajo barve v prahu). Lahko kupimo tudi
v drogerijah izgotovljeni kazein; ta je tudi za slikanje bolj priporočljiv. Zid mora biti
skrbno pripravljen z apneno podlogo. Če ni dobra, se pozna belina na roki, če potegneš
z njo po zidu; v tem slučaju tudi bolj vpija vlago vase — kmalu pa priteče po kapljicah
zopet na dan. Ta način za večja in trpežnejša dela (cerkve) nikakor ni priporočljiv. Če je
slika v zračnih suhih prostorih, vzdrži delj, če pa ni, začne v najkrajšem času plesniti,
ker je sestavljena iz organskih snovi. Še manj trpežne so pa limnate barve.

Tempera-barve imajo že od nekdanj prevažno vlogo v slikarstvu. Egipčani so z njimi
največ slikali svoje mumije in svetišča. Vsi veliki mojstri od XIII. stoletja dalje so slikali
v tej tehniki. Šele oljnate barve so jo potisnile v ozadje. Dela italijanskih, nemških in
nizozemskih mojstrov nam še danes pričajo o veliki prednosti tempere pred oljem.
Olnate slike so mnogo, mnogo mlajše in veliko prej bledijo, razpadajo. Tempera-barve
so bolj priporočljive za platno kot za zid. Če je zid vlažen, se godi z njimi isto kot
z limnato ali kazeinsko barvo. Tempera-barve izdelujejo danes v tovarnah, bolje pa je,
če jih umetnik izdeluje sam.

Univ. prof. arch. Josip Plečnik

Pokopališče v Horjulu

Na koncu naj omenim še Keimove barve. Nemci so jih iznašli pred kakimi 60 leti. Pri nas so še bolj malo znane, pri Hrvatih bolj. V Nemčiji sem videl v vseh večjih mestih polno slik na palačah, ki so napravljene s temi barvami. Mnogo je s temi barvami poslikanih cerkva zlasti v Nemčiji. Imajo več dobrih lastnosti: so neobčutljive za svetlobo, ne škoduje jim ne vlaga ne voda in so stalne. Sten pri zidu ne zamaže (kakor oljnate

barve), temveč zid lahko »diha« kakor pri freski. Te barve so, kakor sem že rekel, novejše; vero vanje mi pač potrjuje to, da sem sam videl na več krajih v Nemčiji slike na stenah, ki so vedno izpostavljene vsem vremenskim prilikam: solncu, dežju itd. in to že nad 50 let. Zelo so podobne freski, a so še bolj sveže.

Največja zabloda pa je slikati z oljnati barvami na zid. Ker zid ne more »dihati«, naredi zrak ali vlaga, ki prihaja z zunanje strani (stene), na oljnati zidni sliki kaj kmalu majhne in večje vzbokline (mehurje), ki začnejo hitro odpadati. Poleg tega pa imajo take slike zelo neprijeten maščoben lesk. Svoj čas so zlasti Poljaki in Rusi vzljubili ta način, danes je vsem žal.

Prof. Josip Plečnik

Pokopališče v Horjulu

Poznat je svetovni karakter onih naših groblja gdje je njihova površina šablonski raskomadana kvadratnim ili pravokutnim grobnim poljima, pa se tek uz glavnu stazu vidi možda po koje zanemareno drvo. Tu prevladavaju grubi fiskalni trenuci, administrativni i birokratski komoditet nad svim drugim obzirima. Sa nerazumljivom se širokogrudnošću puštaju na grobove čestoput nemogući spomenici koji — poredani jedan kraj drugoga — svojim divljim oblicima, neispravno obrađenim materijalom i drečećim natpisima svojim bodu u oči, pa te gone da što prije opet — pobjegneš sa groblja. Doduše, zađeš li na groblje samo na blagdan Sviju Svetih, kad između grobova vrvi mnoštvo ljudi, uz more cvijeća i plamsanje svijeća, a zagrijan toplim uspomnama na svoje drage i bližnje, štošta nećeš ni opaziti. No ako posjetiš groblje jednog običnog, samotnog dana, pa sam u tišini razgledaš grad naših pokojnih, trgnućeš se i, pored sve te galame kamena, zapitaćeš sebe: zar kod nas kultura groblja na spada u pitanja naše kulture?

U stvari ne zapaža se ni na zagrebačkom Mirogoju još ništa što bi izraziteje svjedočilo o pažljivoj estetskoj kontroli. Bilo bi, dakako, neopravdano kad bi krivnju za pogreške — neke ćemo iznijeti u ovom članku — bacali jednostavno na upravu groblja; jer ukoliko ova i primjeni u praksi novi pravilnik za groblje u skladu sa zahtjevima estetske kontrole, moraće naići i na primjerno razumijevanje i oslon također u samoj publici, a mora naići potrebnu potporu i kod naših kulturnih radenika. Jer uređenje i uzdržavanje groblja jasno svjedoči o kvaliteti kulture naroda.

Divan i jedinstven je položaj zagrebačkog Mirogoja. Izdaleka te privlači zelena patina arkadnih kupola, a u bogatim njegovim vidicima kao da se saliva sva ljepota domaće krajine. Međutim, kad zađeš među grobove, mora da te zabolu oni strahoviti humci, one gomile bombastičnog kamena i betona, onaj izrod rdavog, pokvarenog ukusa, nedisciplinovanost, nered i divlje natjecanje živih na grobovima mrtvih... sve to može da govori i svjedoči o svemu, samo ne o plemenitoj kulturi. Razumije se da po našim gradovima ima još mnogo i gore uređenih groblja, ali bi baš Zagreb kao važno kulturno središte Jugoslavije morao da prednjači dobrim primjerom, pa da i ostalim gradovima pokazuje put i način kako da se uščuva i njeguje kultura, osjećanje za plemenitost i smisao za ljepotu, dakle ono čime se ponosi svaki napredan narod.

Ko ne umukne kad ga sputa najmoćnija ljubav i najdublja bol? Gdje su grobovi ondje treba da lebdi atmosfera religiozne šutnje, dok duša govori. Danas na žalost, u većini slučajeva, razlježe se i ori po grobovima odurno govorkanje kamenih fraza. Kod nas se dešava da pokojnicima na grobove gradimo skladišta klesarskog obrta, pa se tako dom mrtvih pretvara u drečeću izložbu kamena, pijeska, cementa, željeza i neukusnog »umjetnog obrta«. Samo pogledaj! Naći ćeš na našim grobljima ne samo raznolike, goleme i izvanredno debele okvire od betona i kamena, koji grozomornom čvrstoćom oivičuju grobne humke, nego ćeš na spomenicima vidjeti također i fotografije, a tu i tamo natpise »gospodin« ili »gospodična«; na blještavo bijele, ornamentalne puteljke stavljaju se klupe itd. Gdje je tu poštovanje prema pokojnom bližnjem koji počiva u susjednom grobu? Često ljudi za cijelog života svog nisu bili onako nepravedno kvalificirani kao nakon smrti, i to nadgrobni spomenicima.

Postoji međutim na Mirogoju jedan natpis, pod jednostavnim kamenim krstom, koji glasi: »Ovdje počiva plemenit čovjek«; ništa drugo — pa kad čitaš ovaj natpis, znaš da je plemenit i kulturni bio i onaj čovjek koji je to napisao. Grobovi velikih ljudi koji žive u svojim djelima i poslije smrti, često nisu pod mramornim pločama. Bolji je i dostojniji od slatkorječivih, brbljavih, patetičnih spomenika na pr. i natpis na grobu šaljivog Varaždina: »Nije tu u kutu nikome na putu« — ili onaj na grobu skromnog trubača Janeza Porenta kojemu neka »zaploza nebeška trobenta«.

Posebno naglašavam: krivo bi bilo kada bi se reklo da se Zagrepčani ili drugi naši gradovi manje brinu za grobove pokojnika svojih no što je to uobičajeno drugdje u kulturnom svijetu. Isto tako ne može se reći da je samo Zagrepčanin nevjerovatno tvrdoglav kad mu tumačiš da prostor što ga je kupio za grob nije njegovo vlasništvo i da ne smije na njemu gospodariti kakogod se njemu mili; i građanin najnaprednijeg nje-

Grobovi prvog razreda na našim gradskim grobljima. Ko bi pogledao na spomenik, da na njemu nema fotografije? (Zagreb—Mirogoj.)

Foto ing. Jeglič

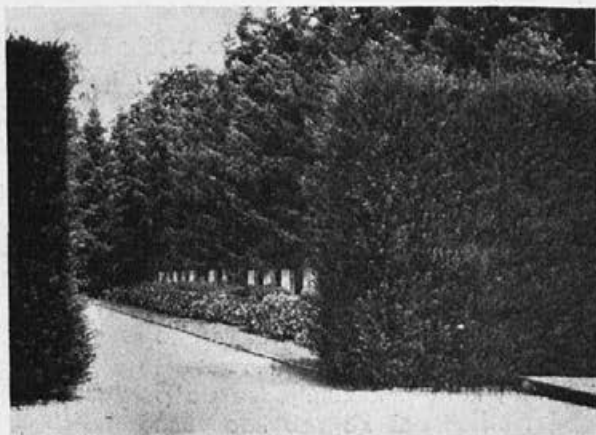

Foto ing. Jeglič

Arhitektonski uređeno odjeljenje ratničkih grobova. Zelene stijene od striženih tisa, vitki stupovi tamnih Pančičevih omorika, a na grobovima sjedinjujući pojas vjernog bršljana i kao sunce jasnih kalceolarija. (Hannover—Stöcken.)

Čovjek osjeća-
jan, spoznavši strahotu »običnog«
groblja ša divljim izrodima poliranog kamena, ornamentiranog betona i pozlaćenog željeza, pobjegao je u tihi romantiku parka i šume, da ovdje posveti grob dragom pokojniku. (Hamburg—Ohlsdorf.)

Foto ing. Jeglič

mačkog grada protestirao je i ljuto se uzrujavao kad su mu zabranili da ovjekovječi spomeniku na pokojnika fotografijom na grobnom spomeniku! Ne smijemo zaboraviti da ljudi rado oponašaju jedan drugoga: sad se natječu ko će postaviti što voluminozniji, pompozni i blještaviji spomenik, a isto tako će se natjecati kad jednom vide zaista lijepo i harmonično uređeno groblje. Ko je dosad učio naše ljude onome što je lijepo a što nije lijepo? Koliko su neukusni na pr. oni sadreni i mramorni anđelčići; zar nisu ti tugaljivi »umjetno-obrtni« anđelčići koji »plaču« i »cvile« na grobovima, u smiješnoj protivštini prema onim anđelima kako su ih slikali veliki majstori renesanse Leonardo, Rafael i Michelangelo? Gdje su mjerodavni koji bi prigovorili, kad vještii klesar svom udvornošću snishodljivo uvjerava pokojnikovu rodbinu, kako radi njihove velike žalosti ili radi njihova ugleda neophodno treba toliko o onakovog kamena na grob? U duševnosti današnjeg malograđanskog stanovništva pojavljuju se značajne posljedice novodobnog života. Onaj koga udari bol, glasno krikne i viče, pa hoće da i na grobnom spomeniku objavi svoj bol dernjavom, da bi se čulo preko svih susjeda; zaista, misaonost koja sličii meto- dama trgovačke reklame na gradskim ulicama. Koliko je drukčije i priprosto lijepo još na nekim grobljima u zabačenim brdskim selima! Ali na žalost kod nas se već i izvan gradova silno razmahalo podivljalo klesarstvo sa malograđanskih grobova.

Ukrašavanje pojedinih grobišta u suštinskoj je i najužoj vezi sa mnogo važnijim problemom, a taj problem jeste: svrsishodno i lijepo uređenje čitavog groblja i tome odgovarajuća pravila za uređenje pojedinih grobova. Bilo da su humci na pojedinim grobovima još tako brižljivo urešeni ili da imaju stanoviti spomenici zaista silnu umetničku vrednost, ipak sve to ne može nigdje doći do pravog i punog izražanja, kad svu tu ljepotu guši i ubija rugoba i navlaka bezobzirno drečeće okoline. Ova nametljivost mora dirnuti svakoga ko je još svijestan činjenice da je groblje dom mrtvih i svetište plemenita osjećanja. Pogreške koje su činjene još u ranije doba glede organizacije prostora, postaju danas sve kobnija zapreka za estetski napredak groblja. Novi propisi za groblje u vidu estetske kontrole jesu stvar koju i kod nas ne možemo i ne smijemo više odgađati.

Ne vrijedi ništa prigovor: »Da znate, kako su naši ljudi osjetljivi baš u tim stvarima!« Uopće dolaze ljudi u vezu sa grobljem tek onda kad smrt ugrabi nekoga iz nji-

hove porodice. Sada se onaj od koga uprava groblja traži da u općem interesu ispuni neke propise, koje on dotle nije poznavao, prirodno osjeća nekako uvrijeđen i prikraćen u svojim pravima, jer dokazivanje da su ti propisi opravdani, njega u trenutku tuđe ne može ni malo zanimati. Bez sumnje je otuda veoma potrebno da se reforma naših groblja u javnosti što više popularizira. Ljude treba tek odgojiti, pa ih privuknuti dobrom ukusu. Groblje je mesto pokoja i mira, ne ukočenosti i groze, — groblje je stvar naše opće kulture. Imajući u vidu zamašnu potrebu reforme, valja da ovom prilikom upozorim i na mogućnost hortikulturnog uređenja naših groblja.

Ma da se to na prvi pogled kome čini čudnovato, moramo konstatirati, da kod uređenja svakog većeg groblja treba da sudjeluje i vrtni arhitekt, graditelj vrta. Važno je njegovo sudjelovanje već kod organizacije razdiobe grobnih polja; baš drvećem i grmljem odn. živicama i zelenim stijenama, dakle pomoću vrtlarsko-dendrološkog materijala, stvaraju se i oblikuju najbolje prostorije, najljepše pozadine i okviri za djela plastike, za spomenike itd. Organizacija se prostora ne da napraviti nekakvom geometrijom. Ako je potrebno da se prostor za grobišta intenzivno iskoristi, onda valja da se arhitektonski uredi. A kao arhitektonsko gradivo može i kod nas u mnogim slučajevima vrlo sretno da posluži živo raslinje, drveće, koje odgovara i slavenskoj duševnosti i karakteru naše zemlje. Uostalom, drveće je i grmlje kao stvoreno za to da u pojedinim odjeljenjima groblja ublaži i prikrije različite tvrdoće, galamu i ružnu navlaku te da sačuva harmoniju i tamo gdje ima više zanemarenih grobova. Već same boje lisnatog zelenila mogu izvanredno da ožive štimung groblja (sjetimo se na pr. nježnih tonova proljetnih breza i ariša pa na tamno zelene tise!); dok spretna ruka vrtlara može da sakupi osobito ljupke tonove na dječjim grobovima, na drugom kojem mjestu može učiniti da prevladaju mračne boje ili da se istaknu lijepi kontrasti i sl. Veoma prijatan utisak čine na pr. u odjeljenju dječijeg groblja kompaktni nasadi ruža polijanta, koje jedinstveno prikrivaju svu površinu bez nemirno nabacanih humaka. (O sličnim primjerima govorićemo još kasnije.)

Duša je groblja mirna zajednica i jedinstvo pokojnih. Ovu je ideju teže oživotvoriti u gradovima gdje su razlike između bogataša i siromašnih znatnije i izrazitije. No vrtni arhitekt mora naći sredstva i načina da također i najsiromašniji dobiju pristojno posljednje počivalište. Vrtni arhitekt treba ovdje sa osobitom ljubavi, pa makar i najskromnijim biljnim materijalom, da uredi u lijepu zajednicu grobove onih zapuštenih, koji ne ostaviše nikoga od svojih i za koje se niko nema da brine. Ovu dužnost nalažu socijalni i umjetnički razlozi (u Zagrebu na pr. spada groblje u socijalni referat gradske uprave).

Ovakovo seosko groblje na visokom sunčanom proplanku, daleko od gradskog života, zaista je počivalište pokojnih. Jedan kraj drugoga leže u grobovima domaći ljudi, koji su se svi međusobno poznavali. Njima ne treba natpisa, blizu su »svom Bogu«, a zelena trava i crveno cvijeće što raste na grobnim humcima, nježno ih spaja u vječni životni kontinuitet. (Smolnik na Pohorju.)

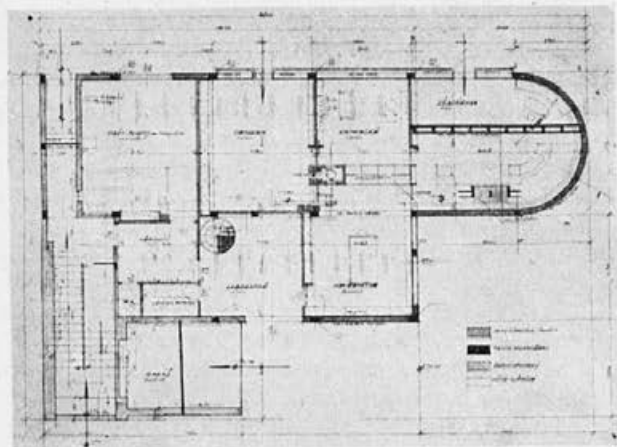

Foto ing. Jeglič

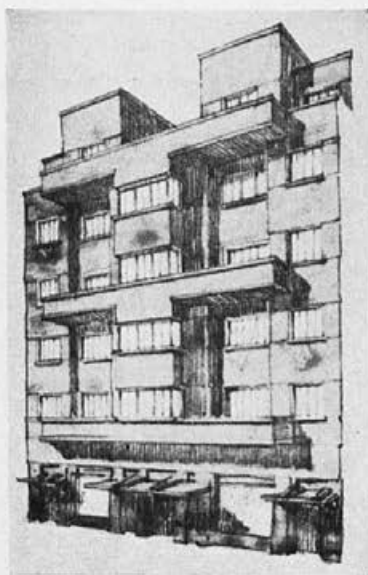
Vrtlar ima da na groblju osobito uvaži i njeguje vrednote osjećajnog značaja. Groblje je vrt pokojnih ljudi, nipošto mjesto sušte tuge i groze. Živo bilje na grobovima može da stvara štimung lišen trulog grobljanskog mirisa i hladnoće gradskog života. Ali opet groblje ne može i ne smije da bude nekakav romantični park u kojem su svrha i pravi karakter groblja namjerno prikriiveni. Ipak će lijepo, hortikulturno uređeno groblje u svako doba privlačiti publiku koja će ga rado posjećivati poput javnog parka. Tako postaje groblje u velegradovima važna komponenta javnog vrtlarstva spadajući u područje t. zv. urbanističke politike zelenila.

Ing. arch. N. Dobrović, Prag Vila lekara, pogled

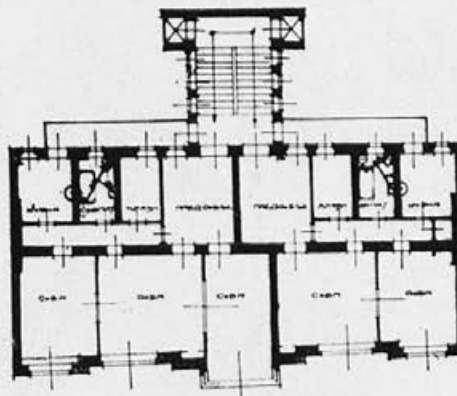
Vila lekara, tlocrt

Perspektivni izgled fasade

Ing. arch. B. Kojić, Beograd

SKICA ZA STAMBENU ZGRADU U BEOGRADU

Osnova spratova

Funkcionalna arhitektura. Izraz koncem 19. stoljeća savršeno nepoznat. Danas je općenit. Malo je ovako srećnih izraza. On služi kao zastava. Broj pristalica funkcionalne arhitekture iz dana u dan raste. Imamo li mi i protivnika? To se u ostalom moglo predvidjeti. Ali oni se ne šire. Naprotiv. Svakim danom — mi u to duboko vjerujemo — njih mora biti sve manje i manje, jer ko se razuman i pošten može boriti protiv nečega što pretstavlja neprocjenjivu dobrobit i što će učiniti srećnim cijelo jedno čovječanstvo?!

Reprezentativne zgrade s »lijepom fasadom«, što su ih stvarali arhitekti u »transu inspiracije«, često su inkarnacija ljudske gluposti. Ljudska je glupost onaj moćni suveren koji je na području arhitekture sputavao progres i higijenu lijepom formom. Mogao bih vam nizati masu dokaza, ali ne želim da izrabljujem vašu strpljivost. Zato ću biti kratak. Uzmimo kao primjer, onako na brzu ruku, samo naše školske zgrade iz starijih građevnih perioda. Mališani polaze u školu da prosvijete svoj duh; provode u tim kućama dobar dio svog života; izilaze iz škole nabijeni znanjem, a njihovo zdravlje? O tome bolje da i ne govorimo. Umjesto da u podjednakoj mjeri razvije duh i tijelo, današnja škola djeci znanje kako-tako naturuje, ali tamne, tijesne i zagušljive prostorije olabaviše mladeži energiju, dok je još u začetku bila, i usadiše klicu tuberkuloze u mnoga mladenačka bića. Bez gimnastičke dvorane, bez kupaone i ambulante, većina današnjih školskih zgrada, s malim prozorčićima, — slični tamnicama. Djeca iz t. zv. boljih kuća barem su u svom domu imala prilike da koketiraju s higijenom, u maloj mjeri dakako; djeca siromašnijih slojeva odlaze međutim iz većeg groba u manji (gradski stanovi u podrumima). Grobovi za žive mrtvace jedino su ispravni nazivi za mnoge kuće s »lijepom fasadom«. Tvornice su obično začađeni fantomi, biro i skrivačnice, sanatoriji i bolnice izgledaju na žalost kao mrtvačnice. Smijemo li zato dopustiti danas, kad živimo u doba općenita građevinskog poleta, da nam za ljubav »simetrije« i »lijepe forme« arhitekti-individualisti i nadalje uskraćaju najpotrebnije životne uslove: svijetlo, zrak i udobnost.

O arhitekturi i arhitektima nije se kod nas nikad ovako mnogo i temperamentno govorilo i pisalo kao u posljednje vrijeme. U sve većoj mjeri arhitektura postaje omiljena tema opširnih diskusija. Široki krugovi, bez pravog razumijevanja za samu stvar, u glavnom su na strani naših historičara umjetnosti, umjetničkih kritičara i arheologa, koji teže za ostvarenjem jednog arhitektonskog stila u duhu neimarskih spomenika naše velike i slavne prošlosti. Na dnevnom su redu različni historijski stilovi. Moderna se arhitektura susreće s prezirom. — Estete negoduju: »Šta treba nam beton, željezo, staklo? — To je gruba, odvratna industrija. Mi volimo platerni ornament, bizantijske kupole, divne freske i šarolike mozaike.« »Himne kamena« sonorno zvuče. Snatiri se o neobizantinizmu. Historija se ponavlja. Burgovi. Romantika. Zar novi sredni vijek? Ali zaboga, mi hoćemo naprijed, nipošto u reakcionerstvo!

Ipak, pogledi većine sanjarski su upereni u prošlost, a zaboravljaju i stručnjaci i ne-stručnjaci da je pametna i srećna današnjica zalog još srećnije budućnosti. U isto vrijeme dok oni upražnjavaju ovu jalovu rabotu, po našim se ulicama kupe milodari za tuberkulozne. Pa da — slaba hrana, nezdravi stanovi. Vi vjerovatno naslućujete već što želim time reći. Po mom bi mišljenju bilo mnogo pametnije i socijalnije, da se već jadared likvidira sa prekomjernim bizantiniziranjem, a povede svestrana akcija za izgradnju jeftinih zdravih kolektivnih naselja.

U Evropi postoje danas dva arhitektska tabora, suprotstavljena arhitektima-pionirima. U jednom nalazimo mirne i pitome (naokoli) malograđane baumajstere i palire (sa inženjerskom diplomom i bez nje). Za njih postoji samo jedan kalup: tradicionalni tlocrt i tradicionalna klajnbirgerska fasada. To su neke vrste fosili. U stvari promećurni diletanti koji, u interesu svoje egzistencije, lansiraju kojekakve neistinite tvrdnje o modernoj arhitekturi i njenim elementima: staklu, betonu, željezu i podbočnoj konstrukciji.

U drugu grupu spadaju modni arhitekti svih boja i stilova. Ovi rade prema potrebi, dakle prema »ukusu« konsumenta. Na sve su spremni za volju materijalnog uspjeha. Kad

se pojavi kakav pokret u arhitekturi, oni su među prvima isključivo zato, jer je to i to u modi, ali će prvi napustiti falangu »boraca«, ako im se na drugoj strani ukaže mogućnost boljeg prosperiteta. S istim »uvjerenjem« oni prihvaćaju svaku ideologiju, pa makar dotična bila sasvim protivna dojučerašnjoj. Njihovi su projekti isključivo »moderni« po formi; »moderniziran« je vanjski dekor u koji je zaodjenuta starinska šema. A baš protiv toga treba da se odlučno borimo. Modernistička arhitektura (arhitektura budućnosti) i modna arhitektura (u stvari bijedni kompromis) dva su potpuno oprečna pojma. Poneki od »darovitijih« arhitekata iz ovog tabora ispoljuju i umjetnički nerv. Djelovanje se njegovo ogleda s jedne strane u spontanom oživljavanju drevne starine (na pr. moderni burgovi; kod nas torte u bizantinsko-stratosferskom stilu), ili opet, u produciranju stambenih sanduka u nikakovom stilu (na pr. regulatorne osnove u formi artistički crtanih i suptilno senčenih bauštanja). Na izložbi savremene njemačke likovne umjetnosti i arhitekture, koja je bila priređena 1931. god. u Zagrebu, vidjeli smo da mnogi od t. zv. »darovitijih« modernih (u stvari modnih) arhitekata nisu još likvidirali s tradicijom burgova; opazili smo nadalje da direktori i profesori državnih akademija za slobodnu i primjenjenu umjetnost primjenjuju još uvijek previše »artističkih« elemenata u svojim projektima; da se mnogi nisu oslobodili ornamenta (lampe kao dijelovi arhitekture!) i da zlorabe »die neue Sachlichkeit«, »funktionalizam« i »konstruktivizam« u čisto dekorativne svrhe. Ta je izložba bila dobra lekcija. Naučili smo kako se ne smije projektirati i graditi.

Drugog su mentaliteta arhitekti koje prema njihovim nastojanjima možemo nazvati pionirima. Oni zalaze u suštinu stvari; vode računa u znanstvenom i tehničkom napretku; ne puštaju s vida progres u građevinskoj industriji. Ukratko: kad projektiraju jednu bolnicu na pr., ne zadovoljavaju se isključivo time da šablonski riješe samo izvjestan specijalan slučaj, nego su pri radu prvenstveno inspirirani pobudom da dadu eventualno novo principijelno rješenje problema bolnice, kako se on u svojoj današnjoj fazi razvoja postavlja. Nastoje da postignu još bolju i lakšu koordinaciju funkcija bolnice. Njihov se rad ne temelji na školskoj literaturi, kojom su začinjene diletantsko-akademske diskusije, nego crpu sigurnost tretiranja bilo kojeg problema iz saradnje specijalista sa drugih područja i iz širokog pogleda na život. Još nešto. Njina se konstrukcija osniva na standardizaciji elemenata i normiranju detalja, a to su faktori koji će prije ili kasnije (ako i u industriji) dovesti do pojeftinjenja gradnje (produkta).

Zanimljivo je i karakteristično za naše prilike da se projektima naših modernista ni izdaleka ne pridaje ona pažnja, kakvu su u stvari zaslužili. Gotovo svi naši dnevnici stalno naglašavaju da su njihovi projekti istina dobri, ali da su presmioni i preuranjeni za naše prilike. Pa kako drukčije i da bude? Kod nas, naravno, po nekoj komičnoj teoriji zadocnjenja sve mora doći sa zakašnjenjem od najmanje pedeset godina. Otuda je svekoliki devetnaesti vijek, to važi — budimo iskreni — u velikoj mjeri i za današnjicu, u našoj arhitekturi sav u znaku ove velike i fatalne zablude. Smijemo li dopustiti da se tako produži?

Danas je u kulturnom svijetu na području arhitekture pobijedila modernistička struja, koja ide za tim da se ne gradi bez potrebe monumentalno i u lažnim historijskim stilovima, nego u prvom redu korisno. Za ljubav »lijepa fasade« suvišnih i skupih arhitektorskih dekoracija, ne smijemo žrtvovati udobnost, svijetlo i zrak; prošlo je vrijeme kad su sterilni estetski kanoni diktovali formu i »stil«. Forma je po načelima savremene arhitekture samo tada lijepa, ako je u organskoj vezi s onim što je više bitno, sa točno određenom svrhom građevine. Sve što gradimo mora dakle biti svrsishodno. »Kuća je«, kako duhovito kaže genijalni francuski arhitekt Le Corbusier, »mašina za stanovanje.«

Arhitektura 19. vijeka bez sumnje je najjadniji period u historiji graditeljstva. Dovoljno je da iole kulturniji čovjek malo pažljivije promotri tolike monumentalne javne i privatne zgrade, sagrađene u prošlom stoljeću, pa da se zgrozi pred spoznajom, kako se sve mračne i zagušljive prostorije kriju iza onih napirlitanih »reprezentativnih« fasada. U isto vrijeme, kada je muzika slavila trijumfe, a likovna umjetnost (u užem smislu: slikarstvo i vajarstvo) bilježila maksimalni uspon svog progressa, stvarane su u raznim historijskim stilovima monstrum-građevine koje su, u punom smislu riječi, inkarnacija nehigijne i neracionalnosti.

Otkuda to? — začuđeno će se možda zapitati obrazovani laik.

Evo odgovora: likovnoj je umjetnosti u 19. vijeku pripadalo vodstvo, a redovno je u ovakim prilikama — kako nas uči historija umjetnosti — arhitektura u dekadansi.

Arhitekti nisu znali, ili nisu htjeli da znaju, da kuća za stanovanje mora biti socijalni organizam; zapostavili su njenu funkciju. Arhitekti su silom htjeli da konkurišu slikarima i vajarima; ornament je dominirao. Na taj način žrtvovali su raznim imitacijama i »božanskoj proporciji« vrijeme, prostor i novac.

20. vijek donosi u arhitekturi potpuni obrat. Prva tri decenija znače u evoluciji čovječanstva više nego pet stotina godina unatrag. Triumf tehnike: auto, avijon, dinamo. Svjetski rat. Lindbergh. Izlet v stratosferu. Nadošlo je vrijeme nove stvarnosti i progresa u građevinarstvu. Arhitektura preuzima vodstvo.

Navještač je nove epohe nesumljivo zaslužni bečki arhitekt Adolf Loos. Potkraj devedesetih godina prošlo se njegovo ime. Došavši iz Amerike u Beč, Loos je propovijedao u Beču Ameriku. Temperamentno je u brojnim člancima zagovarao razumnu arhitekturu, istinitost, higijenu. Bez predaha je Bečlije uvjeravao da je potrebno štediti vrijeme i provoditi praktičan život.

Loos se uporno borio protiv neukusnog ornamenta. Najavivši rat neukusnom umjetnom obrtu, primjenjenoj skulpturi i »lijepim fasadama«, Loos je poljuljao avtoritet akademija.

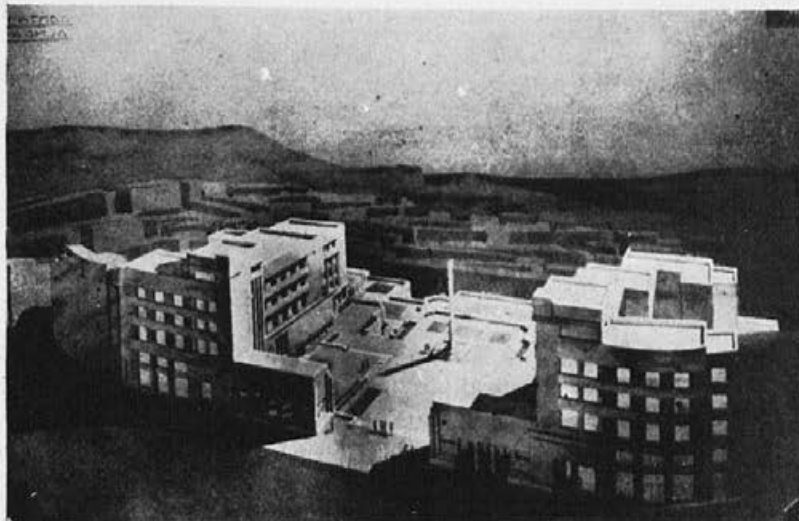
Loosa i njegovu generaciju mogli bismo nazvati revolterima-formalistima. Borba protiv starih, manje pametnih oblika, rodila je u stvari nove, pametnije oblike. Artistički formalizam, balast arhitekture, nije bio stavljen ad acta.

Le Corbusier, genijalni francuski arhitekt, poveo je borbu na liniji Adolfa Loosa s više uspjeha. Dok je naime Loos pretežno teoretizirao, Le Corbusier, inače odličan teoretik i polemičar neobično oštra pera, primjenjivao je srećnim sticajem okolnosti teoriju razumne arhitekture u praksi; Le Corbusier je kud i kamo više gradio od Loosa. No premda Le Corbusier u još većoj mjeri podvlači suštinsko u arhitekturi, ipak je i on u priličnoj mjeri formalista koji pokatkad prvo stvori projekt a onda tek pronalazi funkcije.

Loos je obilježio svojim polemičkim napisima, serioznim studijama i misaonim projektima prvu etapu, Le Corbusier drugu etapu u razvoju nove arhitekture.

Treću, završnu etapu u razvoju nove arhitekture donijeće nam bliska budućnost. Progres tehnike danomice čini gigantske korake, svijet se racionalizira i »mašinizira«, i više je nego sigurno da do rehabilitacije ornamenta i formalističke estetike neće više nikada doći, ma koliko izvjesni reakcionarni elementi vjerovali u uskrsnuće mrtvih. Biće doskora konačno odbačeni i posljednji ostaci umjetnosti i artizma, čega se — silom prilika — nisu mogli potpuno riješiti ni Loos, ni Le Corbusier, niti njihovi sljedbenici (zlatni rez i sl.). Stavljena na čisto znanstvenu osnovu, arhitektura budućnosti biće sušti inženjerski, odnosno konstruktorski posao. Zgrade će imati mirne, ravne plohe, koje će sličiti linijama broda, avijona, auta. Novi ljudi imaće novu estetiku, estetiku razuma.

Ing. arch. Branko Marinković,
Beograd
Terazijska terasa u Beogradu,
nagrađen rad
Pogled iz aviona sa Terazija

Notrajnost potniške kabine za Fokkerjev F.XII

Sune Lindström:

DVOJE OPREM ZA POTNIŠKA LETALA

Od dveh oprem, ki sta bili to leto narejeni z mojim sodelovanjem, je ena za Fokkerjev F.XII že dovršena in je stroj že v prometu. Kabina ima površine komaj 10 m² in lahko sprejme 14 potnikov. Namestitev sedežev je razvidna s slike. Hodnik posredi je širok ca 0,4 m in se proti ozadju nekoliko zožuje. Tla in stranske stene do spodnjega roba oken so obložene s plutovinastim linolejem. To pomeni sicer zvišanje teže za 40—50 kg, zato pa se na ta način učinkovito prepreči vsak prepih. Obloga deluje obenem kot dušilo. Na hodniku je na mestu tega preproga iz belega linoleja. Zgornji del stranskih sten je vatiran in prevlečen z blagom »chintz«. Strop je najprej prepet s platnom, ki je na-

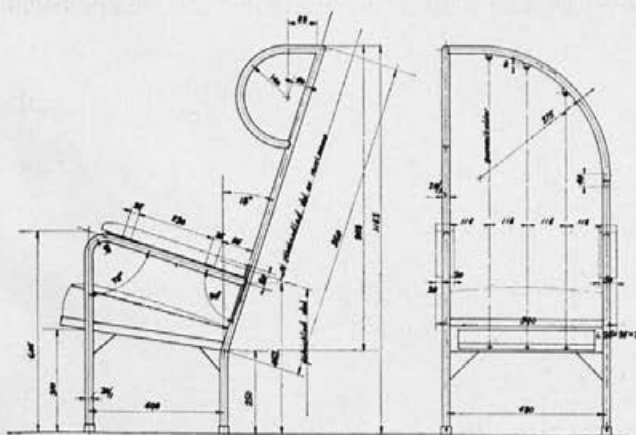
Fokkerjev F XII
1275 HP
Obtežitev
2580 kg

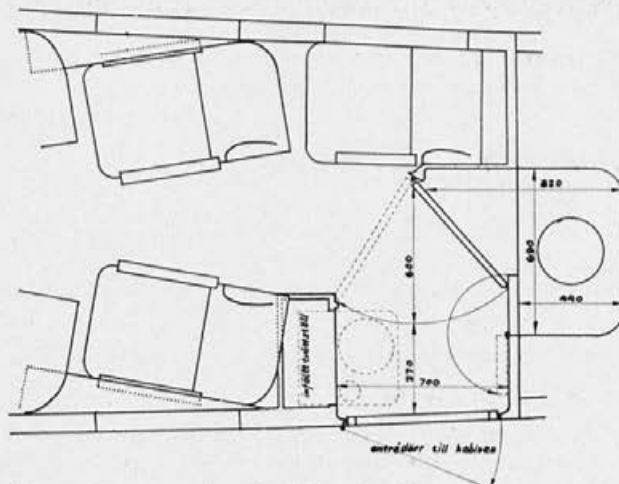
mazano s celuloznim lakom, tako da je trdo napeto, na tem pa je pritrjena vidna prevleka. Sedeži so iz jeklenih cevi in rdečega usnja; čez to je belo platneno oblačilo, ki se menja po vsaki vožnji. Tla in spodnji deli sten so temno, zgornji deli in strop pa svetlo zeleni. Na stropu je nameščen zemljevid poleta, narejen iz belega žameta. Vrata so iz cebranovine, letve in okovi iz bele kovine.

Drugo letalo je hidroplan, Junkersov Ju 52 za 12 potnikov. V primeri s prvim so se izvršile neke spremembe. Razsvetljava je na pr. urejena tako, da ima vsak sedež ob strani svoje svetilo. Ventilacija je izvedena individualno: vsak potnik dobi svojo cev za svež zrak. Širina kabine dopušča poševno namestitev sedežev, radi česar se noge lahko prijetno iztegnejo in se dobi tudi več prostora pri sedanju in vstajanju.

(»Byggmästaren« 1932, šte. 11, »Arkitektupplagan« šte. 4, Stockholm.)

Notranjost

Namestitev sedežev in WC v Ju 52

Zagrebačka burza — Vestibil

Univ. prof. ing. arch. Hugo Ehrlich - prof. arch. Viktor Kovačić †, Zagreb:

ZAGREBAČKA BURZA

Palača Zagrebačke burze svojim tlocrtnim rasporedom, konstrukcijom i tretiranjem formalne strane pretstavlja prelaz od eklekticizma ka savremenom shvaćanju. Oblici prostorija su geometrijski čisti t. j. ili kubusi kao dvorana suda, vijećnica itd., ili kružni valjci kao velika dvorana s kupolom i dvorana gremija. Prostor foyera geometrijski je nastao kao dio između dva koncentrična kružna valjka. Vanjski oblik palače slijedi strogo cestovne pravce i nema rizalita.

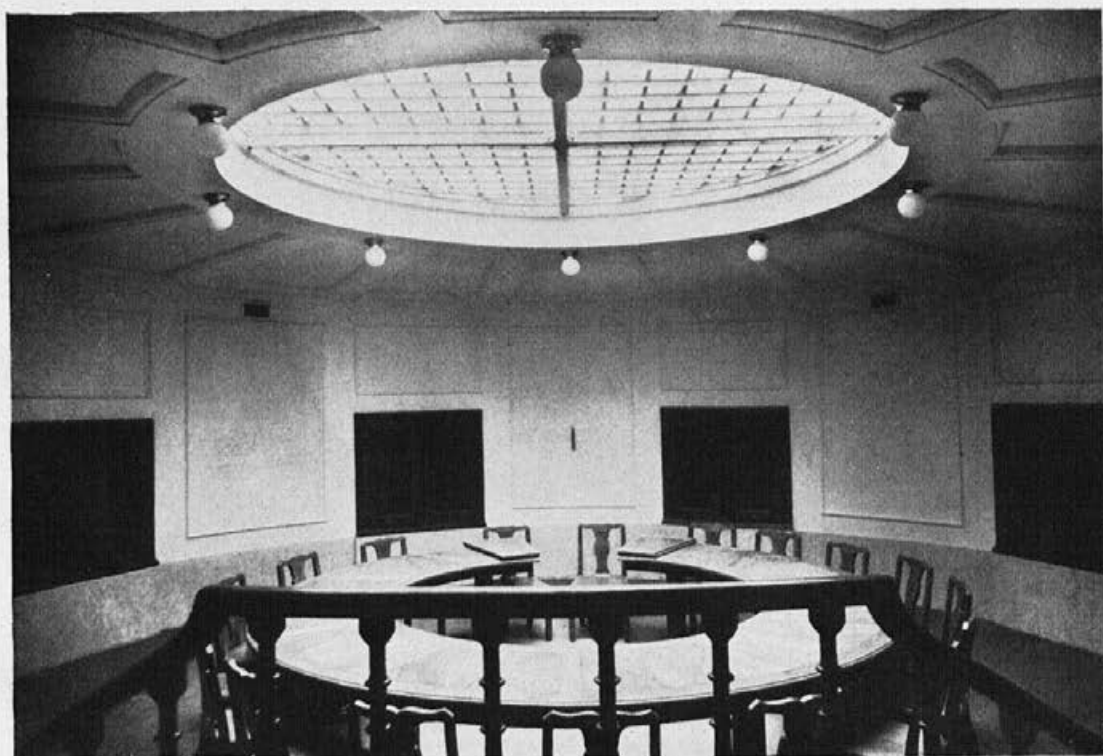
Sve stropne konstrukcije i kupola velike dvorane s rasponom od 20 m izvedene su iz armiranog betona. Cijela zgrada pokriva je bakrenim limom, a nadsvijetla dvorane za burzu i dvorane za sud armiranim staklom.

Vanjski zidovi su potpuno opločeni kamenom sa otoka Braća. I u nutrašnjosti upotrebljen je obilno pravi materijal kao mramor (žučkasti Giallo Levante i crvenkasti Rosso Veronese), zatim hrastovo drvo i bronca. Podovi vestibula i velike dvorane pokriveni su malim kockama od kararskog mramora (mozaik) s obrubima od mramora Rosso Veronese u obliku meandra.

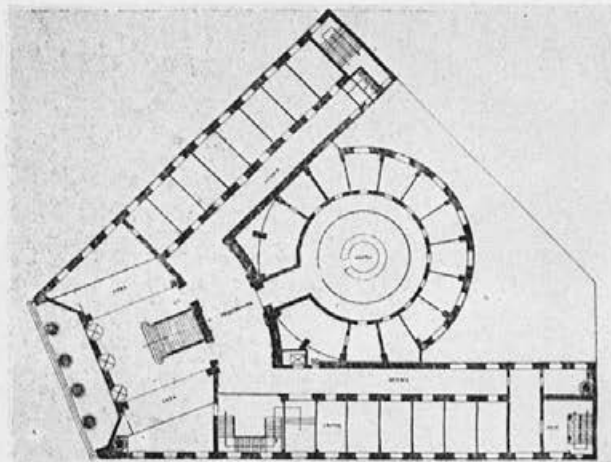
Kraj dostojanstva kojim odišu nutarnje prostorije svojim plemenitim jednostavnim ploham, unatoč skupocjenog materijala doimanje prostorija nije zastranilo u raskoš, već je sačuvan poslovni karakter zgrade u skladu s njenom namjenom.

S gradnjom Burze započeto je god. 1923. Gradnja je povjerena prof. Viktoru Kovačiću nakon natječaja, iz kojega je izašao kao pobjednik. Smrt Kovačića zatekla je gradnju u stanju već izvedenih surovih konstrukcija. Za nutarnje prostorije nisu postojale nikakve osnove. Prof. Hugo Ehrlich dovršio je konstrukcije i izveo Kovačićeve osnove za pročelja, dok je nutarnjost izvedena po njegovim osnovama.

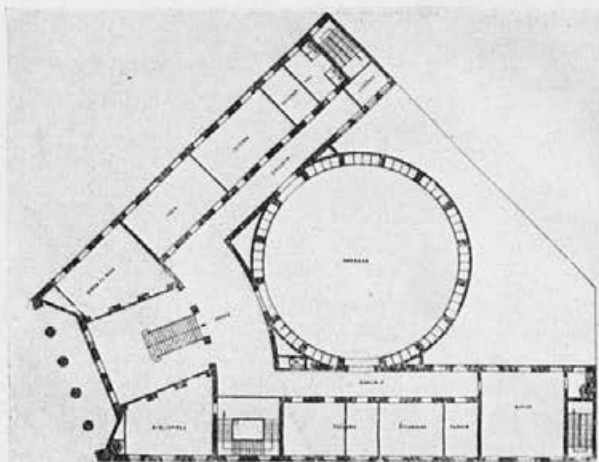
Prof. Ehrlich-
Kovačić †
Zagrebačka
burza
Sudnica

Zagrebačka
burza
Sala
gremija

Razizemlje

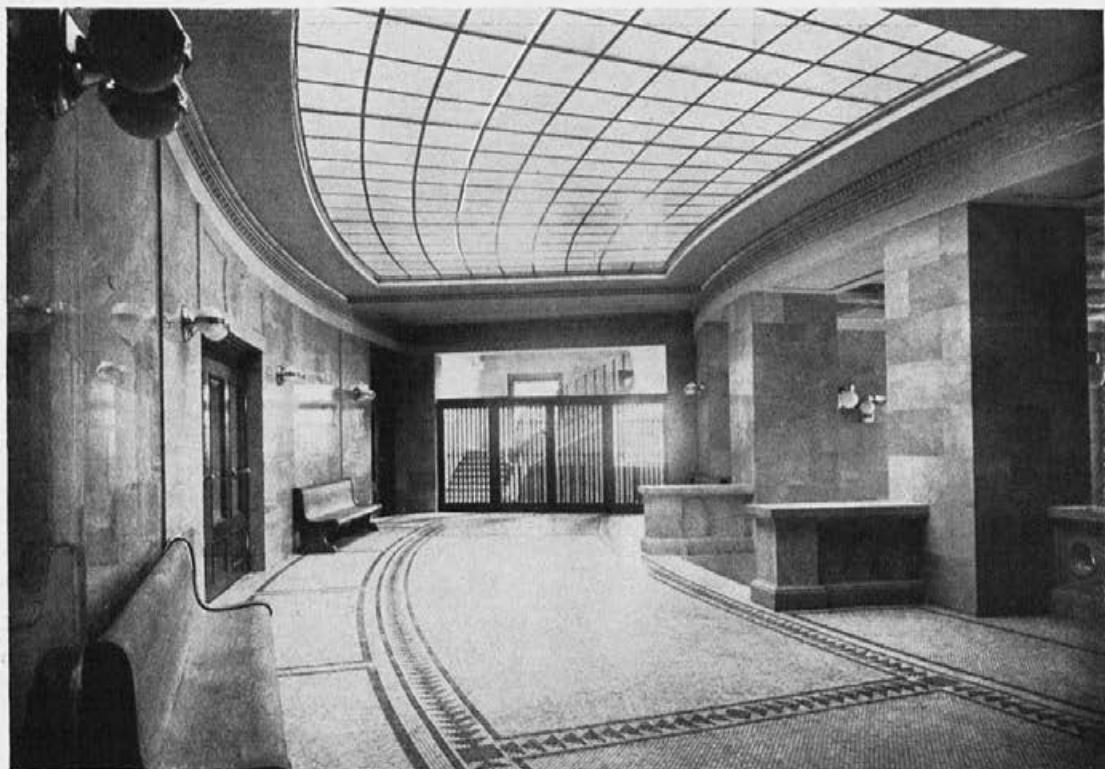
Visoko prizemlje

Viktor Kovačić (1874—1924). Kada je Viktor Kovačić vanjskim uspjesima na jednom svratio na sebe opću pažnju i stekao teško zaslužen priznanje — prigodom natječaja za regulaciju Kaptola u Zagrebu, bio je on prošao već dugi i trnoviti put. Taj put odredila je sudbina još dvanajstgodišnjem dječaku, kada se je u borbi za svakdanji kruh i bez naročite namjere morao zaposliti kod jedne gradnje kao zidarski naučnik. Za cijeli život ostao mu je kao neizbrisiv trag iz ranijih godina duboki smisao za rukotvorni rad, i neki priprosti monumentalni način formalnog izražaja.

Težnja za stvaranjem i jedna od glavnih karakternih crta: želja za neprestanim usavršivanjem svoje ličnosti i onoga što je stvarao, vodila ga je stalno — ali i mukotrpno — naprijed. Gdjekad stranputicama, gdjekad u visoke sfere genija.

Kraj duha vremena svoje mladosti — nošenog zabludama entuzijaste Kršnjavoga i

Prof. Ehrlich-
Kovačić †
Zagrebačka
burza
Foyer

Baumeistera Bolle-a — koji je stvorio zagrebački donji grad, a razorio najljepše što su stoljeća ostavila gornjem gradu i Kaptolu, sačuvao si je konačno Kovačić nepogrešivost instinkta, upoznajući bolno katkada i vlastite omaške.

U školi Otto Wagnera bio je po majstoru obilježen kao neka vrst »države u državi«, a da li mu to služi na čast mogu svjedočiti danas sačuvani primjeri iz vremena secesije.

Kovačićev klasicizam nije nikakav elekticizam za onoga koji znade kako je on u svojoj najdubljoj ličnosti stvarao. Jonski stup za njega znači posve novi doživljaj, ispunjene davne čežnje i taj je stup iz njegove ruke nastao kao da prije nije nikada bilo jonskog stupa.

Veliki dio vremena i energije uložio je Kovačić u čisto tehnička pitanja, tako kod umjetnog zračenja i loženja palače Burze u Zagrebu nije ni najneznatniji cijevni vod u projektu određen bez njegovoga ličnog sudjelovanja. I ovdje ga, kao pedesetgodišnjeg, vodi ona ista težnja koja ga od najmladjih dana do posljednjeg daha drži u skrajnoj napetosti.

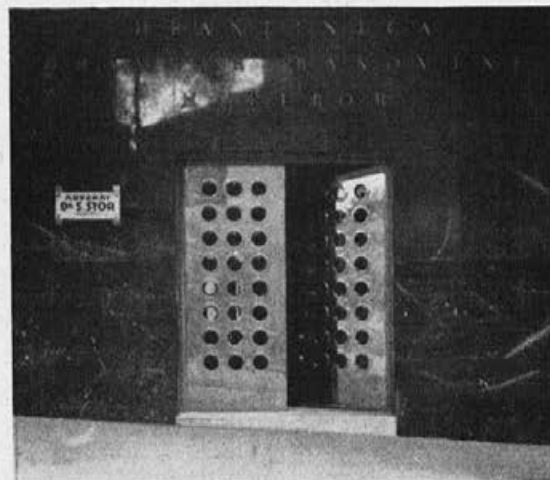

Zidarsko delo   Fasada ob
ing. Jelenec-Šlajmer   Gosposki ulici

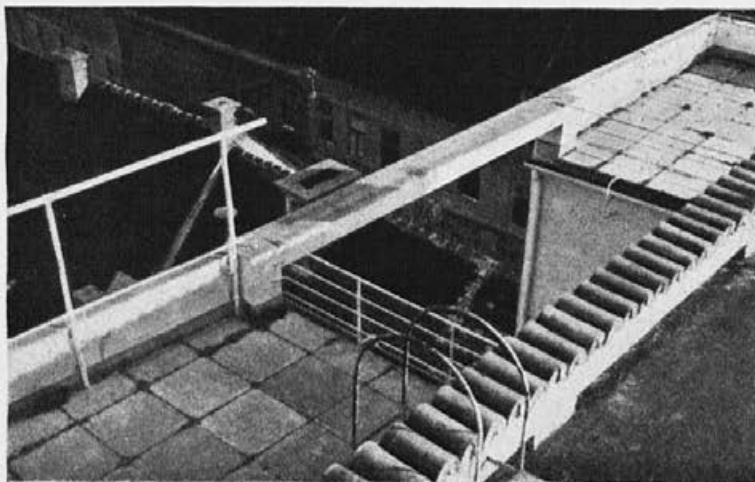
HRANILNICA DRAVSKE BANOVINE, MARIBOR

Arkade
ob Gosposki ulici

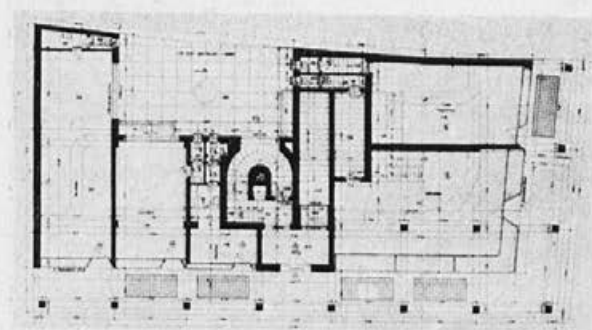
Kovinsko delo   Vhodna vrata
Pavel Kager, Maribor

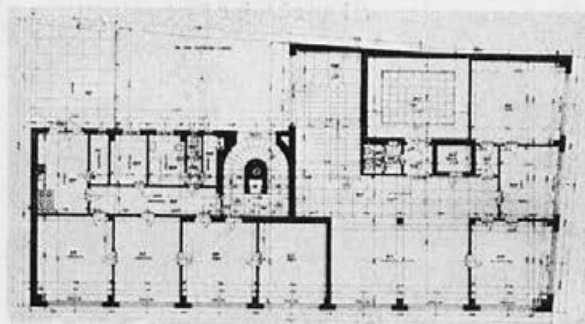
Zidarsko delo ing. arch. Jelenec-
ing. Šlajmer, Maribor

Terasa

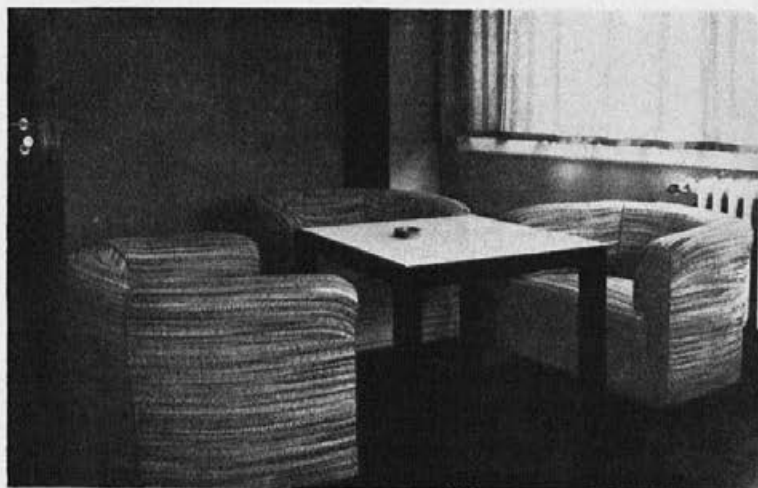
Ob križišču starikave Gosposke ulice in mlajše, živahnije Slovenske ulice, je zrastle nova zgradba »Hranilnice Dravske banovine« Maribor. Poslovno dragocena lega: današnje osrčje mesta. Zato skrajna zazidava razmeroma majhnega, stisnjenega stavbišča, zato po cellem pritličju trgovine in šele v prvem nadstropju hranilnični prostori, katerim je zgradba v prvi vrsti namenjena. Vsa sosesčina bo prej ali slej padla, ker stoji izven gradbene črte. Ni torej kazalo naslanjati se na okolico niti v merilu niti v formah. Potreben je bil nov korak, ki krepko naččenja regulacijo tega predela: nastala je jasna, preprosta zgradba treh enako-

Pritličje

1. nadstropje

Kot v ravnateljevi sobi

vrednih nadstropij, sloneča na železobetonskih stebrih s prikritim pločnikom za pasante. Fasada je izvršena deloma v belem umetnem kamnu, deloma obložena s klinkerjem, ki s svojo patinirano barvo ublažuje kontrast med novotarijo in starino naokoli.

V pritličju so trgovski lokali, v I. nadstropju hranilnični prostori, v II. in III. nadstropju po dvoje večjih stanovanj, v IV. nadstropju dvoriškega trakta hišnikovo stanovanje ter pralnica s sušilnico. Zgradba ima veliko teraso s cvetličnimi gredami in prhami. V kleti so centralna kurjava, shrambe za stranke in skladišča trgovin.

Hranilnični prostori so bogateje opremljeni: likvidatura s stopniščem v podpeškem in kararskem marmorju, hrastu ter alpaki, sejna dvorana obložena s kavkaškim

Ing. arch. Saša Dev-
Jaroslav Černigoj
Hranilnica
Dravske banovine,
Maribor
Kot v čakalnici

orehom, strop pozlačen, v pisarnah makasar, plutovinast tlak in tapete. Vsa hranilnična oprema je izvršena po načrtih arhitektov. Komfortna stanovanja imajo gladka vrata iz vezanega lesa, horizontalno pomična okna sistema Mü — Ra, vse okovje iz bele kovine. V kuhinjah Junkersovi štedilniki in plinski avtomati. Trgovinske izložbe v lahki železni konstrukciji.

Ogradnje zgradbe je iz železobetonskih okvirjev, zunanje stene iz 30 cm votle opeke, izolirane s 5 cm heraklitnimi ploščami. Terasa in streha sta izolirani s »Conco« in »Heraklitom«. Zgradba je kurjena centralno s paro oziroma toplo vodo. Z gradnjo se je pričelo aprila 1931, stranke pa so se vselile aprila 1932.

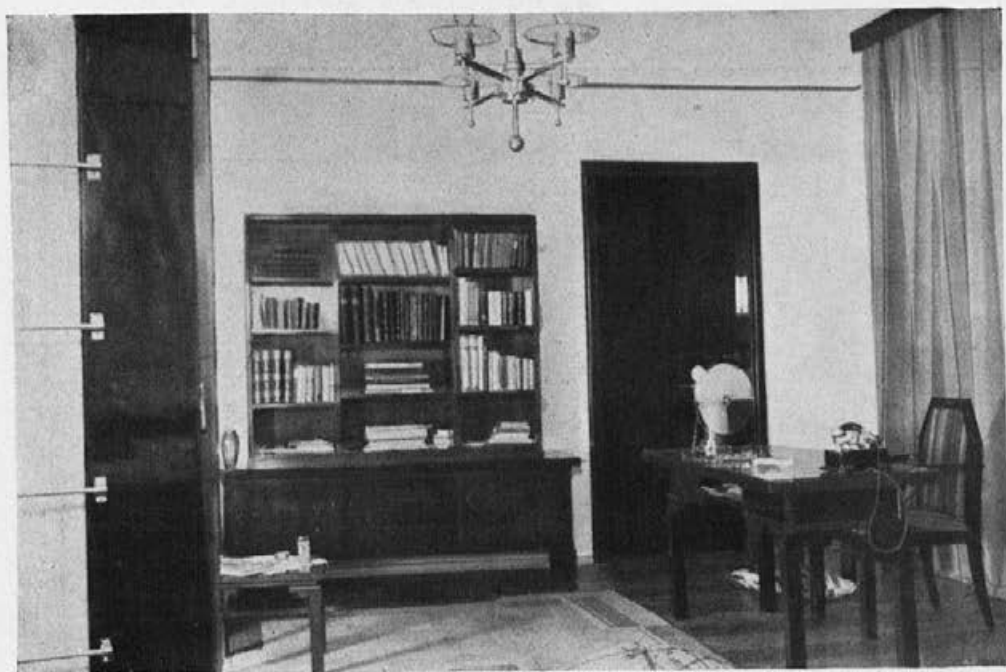

Hranilnica
Dravske banovine,
Maribor
Sejna dvorana

Arch. Josif Najman, Beograd

Moj stan

Arch. Josif Najman, Beograd

Moj stan

Prof. G. A. Kos

Salon

Ing. arch. J. Omahen-D. Serajnik

Jedilnica, vitrina — stanovanje g. M. Stepiča

Ing. arch. J. Omahen-D. Serajnik, Ljubljana
Izvršila Tehn. srednja šola, Split

Preproga
(stanovanje g. M. Stepiča)

JEDNA ZANIMIVA OVOGODIŠNJA ARHITEKTONSKA IZLOŽBA U ZAGREBU

Moderna je arhitektura u Zagrebu u punom poletu. Mladji su se arhitekti u glavnom opredijelili za moderno gradjevinarstvo, te su se sasvim uklopili u moderni svjetski arhitektonski pokret. Principi, koji važe u svijetu, primjenjuju se i u našoj skromnoj urbanistici, dakako, sa više ili manje sreće, gdjekada možda i bez stvarne podloge, ali uvijek inteligentno. Mora se međutim priznati, da su dosadašnji rezultati mlađe generacije domaćih arhitekata sasvim udovoljili zahtjevima koje moderna načela postavljaju. Jeli time riješeno pitanje jedne naše arhitekture, prilagodjene domaćim klimatskim uvjetima, to je još uvijek neizjesno.

Danas se nalazimo pred ovom činjenicom: diže se novi Zagreb, moderan i savremen. — stari se Zagreb, onaj iz vremena secesije i ranih epoha preinačuje, dotjeruje i adaptira. Čisti utisak modernog gradjevinarstva možemo da naslutimo samo u novopodignutim blokovima zgrada u istočnom dijelu Zagreba. Sve ono što se dosada učinilo i čime se pokušavalo da se stari Zagreb pretvori u novi, ostalo je uz male iznimke, neostvarena želja. Stvar je dosta razumljiva i ne treba tužiti.

Moderne principe gradjevinarstva donijeli su u Zagreb arhitekti: Marko Vidaković, Ivan Zemljak i Drago Ibler. Poslije njih javio se veliki broj mlađih arhitekata (Zdenko Stričić, Antun Ullrich, Ernest Weissmann, Slavko Löwy, Fran Babovec, Selimir i Joë Dumengić i drugi). Interesantno je primjetiti da se i među starijim arhitektima našlo nekoliko koji su prihvatili načela mladstva, te dane rade u modernom pravcu.

Nije čudo, dakle, što su u Zagrebu tako često izložbe arhitektonskih radova i projekata. Među zanimljive ovogodišnje izložbe spada svakako ona koju je u mjesecu martu priredilo Društvo arhitekata. Tu su bili zastupni pretežno mlađji arhitekti, ali je među njima bilo nekoliko arhitekata koje po godinama ne bi mogli svrstati među mlađje. Aranžman je same izložbe bio vrlo poučan, tako da se publika mogla lakše snaći u glavnim pitanjima koje je postavilo savremeno gradjevinarstvo.

U srednoj dvorani Umjetničkog paviljona bili su izvijeni kartoni na kojima su bili ispisani principi moderne arhitekture i upute u poslovanje arhitekata i graditelja. Evo nekoliko rečenica iz ovoga tumača: Projektiranje je intelektualni rad arhitekta. On kod toga uzima u obzir principe ekonomije, sociologije, prirodnih nauka, higijene, pedagogije, a rješava svoj zadatak sredstvima što mu ih pruža tehnika. Rad arhitekta u odnosu prema naročitelju određen je ovako: Arhitekt daje formu i izražaj zahtjevima postavljene zadaće. Arhitekt odabire robu koju poznaje kao stručnjak. Ti su principi opširno do u pojedinosti grafičkim pomagalicama rastumačeni, tako da se može smatrati da je propagandistički momenat te izložbe izvršen vrlo spretno.

Na toj izložbi učestvovalo je oko trideset domaćih arhitekata. Bili su izloženi radovi svake vrste: bolnice, sanatoriji, škole, uredske zgrade, paviljoni, kupališta, zajedničke stambene zgrade, vile, crkve, hramovi, mauzoleji, regulacije raznih terena i gradjevinih blokova itd. Pada u oči da su mnoge zgrade projektovane u obliku aviona i u jednostavnim geometrijskim oblicima.

Medju svim izloženim projektima najzanimljiviji su bili radovi arhitekata: Vidakovića, Stričića i Kovačevića.

Stričić je dao vrlo uspješni projekt zajedničkih stambenih zgrada. Vidaković izložio je jedan zanimljiv nacrt mauzoleja, a Kovačević regulaciju termalnog kupališta Stubica. Sama je regulacija terena riješena ingenjerski i s mnogo poleta, a osnova te zgrade sasvim u skladu sa ambijentom.

Zagreb ima svoje konstantne arhitektonsko-urbanističke probleme, na kojima rade mnogi arhitekti poštivo i s mnogo ambicije. Takav je problem donedavno bio: izgradnja bloka bivše Zakladne bolnice. Na toj izložbi dao je jedan značajan pokušaj rješavanja arhitekt Vjekoslav Muršec. Malo vremena kasnije priredio je posebnu izložbu o tom problemu Plavšić (u Ullrichovu salanu).

Svaki od njih predlaže svoj specijalni način tretiranja tog velikog prostora. Medjutim je taj teren nedavno parceliran i parcele su raspodne. Sada je u izgradnji veći dio toga prostora (jednu grandioznu palaču gradi mlađi arhitekt Slavko Löwy), te je taj problem skinut s dnevnog reda.

Drugi je problem: izgradnja Sokolskog doma. I taj je problem donio dosada nekoliko arhitektonskih pokušaja, ali kao da nijedan od njih ne odgovara sasvim intencijama odlučujućih faktora i potrebama te institucije. Na samoj izložbi isticali su se još projekti arh. Grgića i arh. Kliske.

Značajno je da je na ovoj izložbi bio vrlo velik broj nacrtava vila. Ja konstatiram da je ova činjenica anomalija u vremenu gdje problem jeftinih kolektivnih naselja, i jeftinih stanova uopće, muči većinu gradskog stanovništva.

IZVEŠTAJ.

Udruženje Likovnih umetnika održalo je 19. novembra svoju vanrednu skupštinu sa dnevnim redom: pozdravna reč predsjednika, biranje nove uprave i pitanje i predlozi. Vanredna skupština bila je sazvana radi vraćanja se starijih članova u udruženje, koji su istupili zbog nesuglasica u udruženju. Oni su se združili u grupu pod imenom KVALLIFIKOVANI. To su slikari: Predić, Stefanović, Pomorišac, Sekulić, Car, Petrović, vajar Kolarović i drugi. Predsjednik u svome govoru je napomenuo, da je to jedan veliki gest sa strane kolega, da se vraćaju u svoju matricu i da izražavaju volju za rad i za napredak UDRUŽENJA. Sa strane prisutnih ulaz grupe kvalifikovanih je bio burno pozdravljen.

Biranje nove uprave: Skupština je izabrala kandidacioni odbor za sastav nove uprave: Jovana Bjelića, Vasu Pomorišca i Jana Dubovog. Predložena kandidaciona lista bila je primljena akklamacijom sa 27 glasova prema 9.

Nova uprava: Dragiša Brašovan, arh. predsjednik,

Rista Stijović, vajar, sekretar,

Svetislav Strala, slikar, blagajnik.

Članovi uprave: Car, slikar; Petrović, slikar; B. Popović, slikar; S. Stojanović, vajar; dr. Dubovy, arhitekta; J. Bjelić, slikar.

Nadzorni odbor: Ilija Kolarović, vajar; Lučev Stanka, slikar; Milica Bešević, slikar.

Za delegata kot CVETE ZUZORIĆ je izabran: Sreten Stojanović, vajar.

Rezultat natječaja za idejnu skicu Zanatskog Doma u Sapeu.

U svemu je stiglo 8 natječajnih radova. Ocenjivački sud sačinjavali su: Predsjednik: ing. Stefanović, članovi: ing. Kostić, općinski inženjer, te uprava zanatskog saveza u Sapeu.

Odlukom ocenjivačkog suda nagradjeni su ovi radovi: I. nagrada, u iznosu Din 5.000.—, osnova pod gestom »Neimar« od gradjevinara D. Radosavljevića.

II. nagrada, u iznosu od Din 2.000.—, osnova pod gestom »Era« od ovl. gradit. Ante J. Gašpara.

III. nagrada, u iznosu od Din 1.000.—, osnova pod gestom »Gručevac« od tehn. činovnika gradj. sekcije J. Alimuna.

Svi nagradjeni su iz Sapea. Otkupljena nije ni jedna osnova. Izrada planova poverjena je Radosavljeviću, gradjevinaru, prema osnovi, nagradjenoj I. nagradom.

Uprava Zanatskog Doma u Sapeu je raspisala konkurs. U uslovima je sve tačno navela i dala je uslov da jedan član žiri mora da bude iz Beograda od Udruž. jug. ing. i arh. Čim su radovi stigli, žiri je otvorio sve kuverte i sada je žirirao. Da se ne zameri svojim zanatljama, je dao nagradu svojim članovima iz Sapea i nagradjene radove, kao najbolje je pohvalio u beogradskim dnevnim listovima. Tako rade naši kol. inženjeri sa arhitektima. Je to netehničko ponašanje inženjera i treba da se to javno osudi.

dr. ing. arch. J. Dubovy.

Hugo Ehrlich, Zagreb: Neues Bauen und Wohnen.

V knjizni zbirki »Neues Bauen und Wohnen« (Verlag für Architektur und Raumkunst, Ing. Gustav Ew. Konrad, Wien-Berlin), je izšla knjiga, katere vsebina v reprodukcijah in popisu podaja dosedanje delo g. prof. Huga Ehrlicha na polju arhitekture. Iz navedenih del se jasno vidi vse razvoj velikega zagrebskega umetnika, ki je kakor malokateri naših starejših arhitektova predvojnje generacije tako globoko občutil novo dobo in se v polni meri preorientiral in usmeril svojo ustvarjajočo umetniško silo v povsem sodobnem pravcu.

Razvoj in preorientacija se je izvršila postopoma, na podlagi notranjega prepričanja in je dozorela šele zadnja leta. Stavbe, projektirane in zgrajene v letih 1907 do 1915, imajo strogo klasicističen karakter (konkurenčni projekti za vladno poslopje 1907, »grobnica« v Vrhovcu 1912, šola v Zagrebu 1916). V povojnih stavbah, prva leta po prevratu, pa postajajo njegove stavbe vedno bolj stvarne, logične, enostavne v zasnovi tlorisa in grupaciji mas, oblikovanju prostora in fasad. Tloris, prostor in fasada tvorijo enotno organsko celoto. Sicer prevladuje še klasicističen moment v oblikovanju tlorisa s poudarjanjem simetrije, v simetričnem grupiranju fasad, v uporabi plitvih rizalitov, v uporabi klasičnih profilov, v oblikovanju oken in vrat itd., katerih uporaba pa se postopoma reducira na minimum (stanovanjsko poslopje knezoškofske ustanove v Zagrebu 1928, Vila D. v Zagrebu 1920, vila Dr. N. v Zagrebu, Poslopje Jugoslovske Union banke v Beogradu 1929 itd.). Ker je prof. Hugo Ehrlich dokonalno stavebne stavbe, za katere so bili načrti deloma že izdelani, stavbe v surovem stanju že zgrajene in se je moral pri dovrševanju ozirati na že izdelano zasnovu, je razumljivo, da izzvenci klasicističen upliv v njegovi arhitekturi šele zadnja leta med 1928 do 1930.

Popoln prelom pa je zaznamovati v zadnjih delih, projektiranih in zgrajenih v letih 1930, 1931 in 1932. Izrazito internacionalna, konstruktivna, stvarna in utilitarna je arhitektura prof. Ehrlicha teh zadnjih let. Velikopotezen je v zasnovi, jasn je v reševanju težkih problemov, moderan v oblikovanju prostora, v uporabi gradbenega materiala: železobetona in stekla. Monumentalna je ta njegova arhitektura kljub stvarnosti, strogi logiki in enostavnosti izraznih ele-

mentov (projekt za tehnično fakulteto v Zagrebu 1930, projekt za oficirski dom v Zagrebu 1930, projekt za naselbino na Selski cesti v Zagrebu 1931, projekt za stanovanjsko poslopje penzijskega fonda mestne hranilnice v Zagrebu 1932, notranjost Jugoslovenske Union banke v Beogradu 1929 itd.). Z zadnjimi svojimi deli stopa prof. Hugo Ehrlich v krog arhitektov mednarodnega slovesa. S svojo stvarnostjo, pozitivnim znanjem in umetniškim talentom, ki ne išče efekta v kurioznih domislicah, originalnosti za vsako ceno, temveč v globokem in genialnem reševanju življenjskih problemov, je postal prof. Ehrlich vodilna osebnost v južnoslovenski sodobni arhitekturi.

Ing. arch. R. Kregar.

Neue Architektur (Rudolf Wells), Karlsbad, Neues Bauen u. Wohnen (Arch. E. Mühleisen — V. Fürth). — Verlag für Architektur u. Baukunst, Ing. G. E. Konrad, Wien — Berlin.

V prvi knjigi publicirani projekti vil in slike izvršenih zgradb so večji del za Prago in njeno okolico, druga knjiga pa prikazuje izvršena dela izven Prage širom Češkoslovaške. Izmed konkurenec je zanimiv projekt arch. Mühleisena za palačo Češke eskomptne banke ter Kreditnega zavoda, ki je zamišljen tik tako zvane praške smodnišnice, poznogotskega stola v osrčju Prage. Reševanje šolskih zgradb priča, kako širokopotezno se bavi Češkoslovaška s problemi sodobne arhitekture, namenjene vzgoji mladine.

Ing. arch. D. Fatur.

Heraklith-technische Anleitungen. Oesterreichisch-Amerikanische Magnesit A. G. u. Radentheim (Koroška, Avstrija). Knjiga je pisana strogo stručno, što je svakako velika prednost koju treba uvažiti. Uvodna poglavlja opisuju u zbijenosti, ali i preglednom obliku, odlične prednosti ploča »Heraklith«, koje imaju veliku sposobnost izolacije, i tumače načine obrade i upotrebe tih ploča.

U glavnom dijelu, na preko 80 stranica, izloženi su različiti načini upotrebe ploča »Heraklith« u rječi i slici: vanjski zidovi obloženi su pločama »Heraklith« ili ispunjene šupljine konstrukcije skeleta u savezu s drvetom, čelikom, željezom, betonom ili opekom; izolacija nosive konstrukcije stijena od balvana i tankih zidova od opeke, isušenje vlažnih masivnih zidova; razdjelne stene od Heraklitha; od jednostavne, samonosne stijene debljine 5 cm do dvostruke pune stijene s uloškom od ljepenke, za slučajeve gdje je potrebna osobita akustična izolacija. Zatim su opisane najrazličitije stropne konstrukcije u spoju s Heraklithom. Osim toga krovne konstrukcije kao i različiti konstruktivni detalji n. pr. vrata, prozori, dovratnici u stijenama od Heraklitha itd.

Osobita odlika knjige je: jasno prikazivanje crtarija različitih konstrukcija, štampanih u dvije boje, te otmjena i okusna oprema cijele knjige. Izdavaču je uspjelo stvoriti na skučenom prostoru malone standard-djelo, koje bi stručnjacima doskoro moglo postati neophodno potrebno kod izvođenja konstrukcija u Heraklithu.

Nalazimo tu osim toga vrlo zanimivih podatka iz kojih jasno proizlazi značenje industrije Heraklitha za gradjevno gospodarstvo: »Na cijelom svijetu je dosada izvedeno preko 25 milijuna kvadratnih metara stijena »Heraklith« i stropova, koji su utemeljili dobro mišljenje o načinu gradnje s Heraklithom. Četiri tvornice, u Avstriji, Njemačkoj, Italiji i Sjedinjenim državama Sjeverne Amerike, proizvode dnevno zajedno 25.000 kvadratnih metara ploča »Heraklith«. Ta dnevna produkcija dostajala bi da se izgradi oko 50 srednjih kuća iz Heraklitha za jednu obitelj.«

Takovi veliki uspjesi mogli su se postići usavršenom metodom proizvodnje, a kroz to i stalnim poboljšanjem kvalitete ploča »Heraklith«; velikom svjetskom organizacijom, koja svakog stručnjaka najpripremnije savjetuje u svim pitanjima, koja se tiču načina izgradnje sa Heraklithom.

Preporučamo našim čitaocima da si nabave knjigu »Heraklith — Technische Anleitungen«. Knjiga se može dobiti za badava od Heraklithwerke, Radentheim, Kärnten ili preko zastupnika Heraklitha.

Art et décoration. Paris. L'art décoratif et les échos d'art 36e année, Rédacteur en chef L. Cheronet.

Septembrska številka prinaša poleg reprodukcij eksotične plastike Benina 4 variante ureditve vrta. Piérens-a razpravo o vplivu Picassa-a na dekorativno umetnost. Opremo Marcel Coarda in njegovo individualno noto v eleganciji, razumevanju oblik in materiala popisuje Jean Gallotti, Fabien Sollar referira o razstavi »Kovina v umetnosti« v Gallieri.

Oktoberška številka: Pierre Migennes opisuje opremo parka Le Champlain, Jean Gallotti razpravlja o stari francoski narodni keramiki. Z več reprodukcijami opisuje Raymond Cognat kamine, Rene Chavance razpravlja o novih tehnikah in uporabi stekla v dekorativni umetnosti in arhitekturi.

arch. I. Spinčić.

L'Architecture d'aujourd'hui, št. VIII. Bratoma Perret gre važno zgodovinsko mesto v razvoju sodobne arhitekture. V dobi (okoli 1900) sadrenih arhitekturnih monstrov si ta dva moza, kljub temu, da nista niti dovršila studija na Ecole des Beaux Arts niti nimata diplome, pridobita pravico izvrševanja in konstruiranja železobetonskih konstrukcij. Njuna pot, začeta nekako leta 1908 (cerkev v Oranu), gre v ravni črti značilne stavbe: Théâtre des Champs-Élysées leta 1913., cerkev v Reney 1. 1923., gledališče na svet, razstavi 1. 1925 itd.) vedno z isto subtilno potankostjo in vestnostjo, ki ju odklikujeta. Vendar sta brata Perret paradoks. Z vsako stavbo (ki pa jih je v njunem dosedanjem delovanju prav za prav malo) obogatita arhitekturo z novo konstrukcijo, čisto, duhovno in smelo. »Tu sta konstrukterja v najvišjem smislu besedec. (Le Corbusier.) Toda stavba dobi reprezentativno lice na ulice — masko. Tu postaneta arhitekta, toda v reakcionarnem smislu besede. In tako stojita še danes osamljena. Najvišji forum, Les Maitres de l'Institut à l'École des Beaux Arts, ju odklanja, ker sta revolucionarja v konstrukciji, Mlajša generacija (vmes tudi nekateri njuni učenci, n. pr. Le Corbusier) pa ju kljub vsemu spoštujevanju do njunega duha odklanja, ker sta reakcionarja v arhitekturi.

Ing. arch. B. Kobe.

The Architectural Review, Westminster, november 1932. Dvojna številka je posvečena propagandi jekla in železobetona kot univerzalnega stajbnega materiala ter njega vplivu na internacionalni stavbni slog. Poda zgodovino razvoja obeh materialov z odgovarjajočimi primeri. V predgovoru k ilustracijam je med drugim omenjeno: Organizacija industrializiranega sveta ne dopušča do razvoja nacionalnih slogov. Vsa težnja arhitekture, katero je zgostil srednji vek v cerkveni umetnosti, se izraza danes v poslopih, ki služijo industriji, sportu, zabavi itd. V ilustracijo prinaša reprodukcije markantnejših del, zgrajenih zadnje desetletje v Evropi in Ameriki, od tovarnen, gledališč, mostov itd. do lokomotiv ter avionov. Med temi primeri novodobne arhitekture je objavljen tudi Dobrovičev načrt trampolina za Bačvice.

ing. arch. M. Oražem.

Jeklo in beton. Izredna dvojna številka revije »The Architectural Review«, november 1932. Izdajatelj revije »The Architectural Review« je zadnjih 18 mesecev zbiral snov za izredno številko o pregledu zgodovine uporabe jekla in betona v vseh panogah arhitekture, strojegradbe in prevoza.

Med važnimi članki, ki so bili spisani izrecno za to izdajo, so prispevki gospodov Edwin Lutyns, E. Owen Williams, Wells Coates in C. J. Kavanagh, tajnika družbe »British Steelwork Association« (britanske družbe tovarnen za jeklo), P. Morton Shand piše o zgodovini jekla in betona, Walter Goodesmith o razvoju projektiranja in F. R. S. Yorke o fasadah jekleno-betonskih stavb.

Ilustracije te dvojne številke, ki jih je nad dvesto samo v redakcijskem delu, sestavljajo najlepšo zbirko fotografij jekleno-betonskih konstrukcij iz vseh delov sveta, ki je bila kdaj objavljena. Obsegajo primere stanovanjske arhitekture, tvornice, jezov, hotelov, elektrarn in komunikacij vseh vrst, cest, mostov, železnice itd.

Prevideva se, da ho mnogo povpraševanja za to izdajo revije »The Architectural Review« in ker je številu razpoložljivih izvodov radi dragega značaja produkcije seveda omejeno, naj bi se naročila, ki se bodo takoj izvršila, poslala izdajateljem brez odloga.

The Master Builder, London, septembrska številka 1932 prinaša dvoje večjih poslopij, dovršenih pred kratkim v Angliji, City Hall v Sheffieldu (arch. E. V. Harris) je poslopje, obstoječe v glavnem iz več dvoan. Večja ima 3500 sedežev. Slog je klasičen. Tovarna Boots pri Nottinghamu (arch. Sir Owen Williams) je moderna zgradba. Konstrukcija je železobetonska, fasada steklena. Rešitev obširnega tlorisa je vestno premišljena na kompliciran sistem, ki ga stavba zahteva. Po »kopališča ob Reni (arch. Amann) ter nekaj stavb z Angleške, med katerimi se nahaja en primer cerkve, hotela, nekaj večjih stanovanjskih hiš, deklishe šole, sanatorija, kina ter manjšega stadija prinaša ta številka reprodukcije arch. Vidakovića (Vila v Zagrebu), posnete iz ljubljanske »Arhitekture«.

Oktoberška številka obravnava problem zidanja ter vladajoče gospodarske krize. Prinaša reprodukcije nove cerkve sv. Nikolaja v mestu Burnage ter dunajski stadion (arch. Schweizer), posvečen desetletnici avstrijske republike, poleg tega še nekaj primerov angleškega stavbarstva, novo mesto Coty, manjše bančno poslopje, večjo modno hišo v Newcastle-u, hišo Cunard, troje manjših tovarnen, kino, nekaj stanovanjskih poslopij, Narodno galerijo portretov v Londonu, en primer bolnice ter deklishe šole.

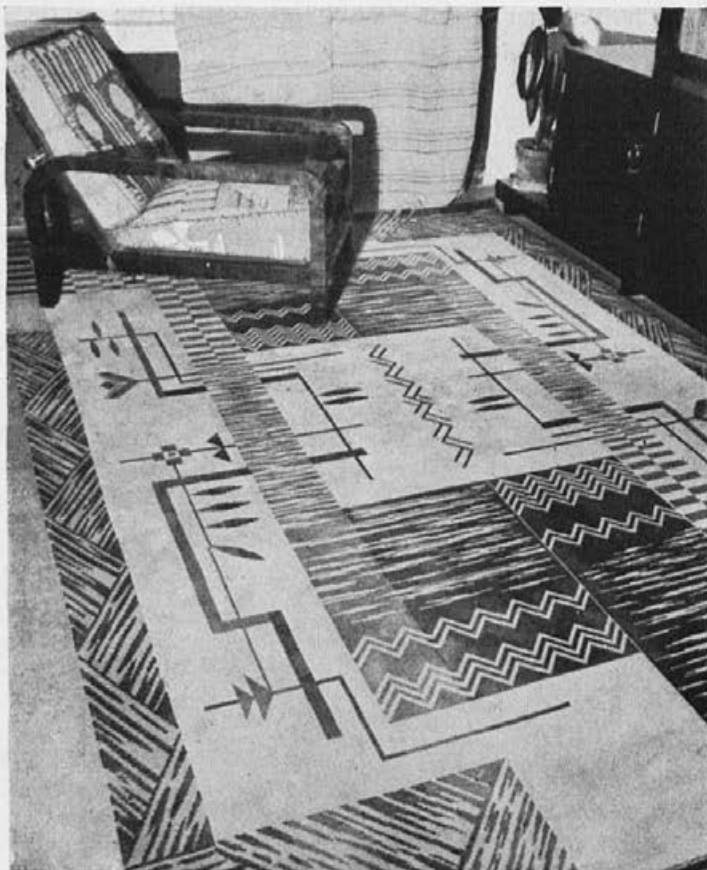
ing. arch. M. Oražem.

ZAVESE, PREPROGE, LINOLEJ

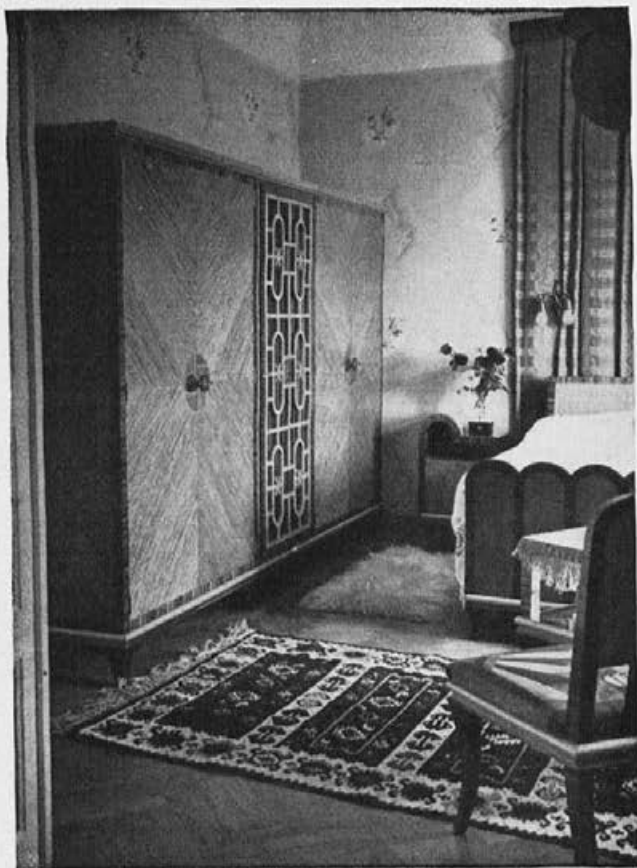
Trije važni elementi in njih pravilna uporaba.

K vsaki okusni sobni opremi spadajo preproge in zavese. Navadno že sam arhitekt, ki opremlja sobo, izbere te predmete tako, da harmonirajo z ostalo opremo. Soba brez okenskih zaves učinkuje prazno. Zato so primerne zavese za prijetno sobo neobhodno potrebne. Preje so uporabljali težke, temne, mnogokrat preobteženo obšite in v težke gube aranžirane — skratka take, da so zajele mnogo svetlobe in sobo potemnile. Danes pa, ko vlada stremljenje po prostornosti in svetlobi, po jasni in mirni liniji, so tudi zavese dobile povsem novo lice. Najhvaležnejše in najokusnejše se uporabljajo lahke tkanine z že vtkanim vzorcem, vse v lahkih barvnih niansah ali pa ecru in prosojne. Take zavese prepuščajo svetlobo v pravi meri, so pa kljub preprostosti bogat, a ne prevpijoč sobni okras, ker jih je možno aranžirati v vitke elegantne gube. V večjih sobah in k večjim oknom je možno poleg teh zaves aranžirati v skladu še zavese iz polnega blaga, navadno v diskretnih barvah z vzorci v niansah, nikakor pa ne s kakršnikoli našivki.

Kakor zavese tako so za prijetno in udobno stanovanje potrebne preproge zato, ker se danes soba ne polni več s preštevilnim pohištvom in se tudi stene ne obkladajo več s celimi galerijami slik. Trpežnost in barve preprog odlično kljubujejo obrabi pri uporabljanju, kar mora biti namen vsake dobre preproge. Res je namreč, da vsaka dobra preproga vsako sobo toplo in prijazno oživi, bodisi da je pregnjena po tleh, preko divana, ali pa obešena na steno. K temnejšim in mirnejšim sobnim opravam se še vedno uporabljajo preproge s pestrimi perzijskimi vzorci v mirnih ali živih barvah. Taka preproga ima namreč pravico biti v vzorcu in barvah tudi kričeča, ker ima lastnost, da je kljub temu v pravem skladu z vso sobo in ne sili preveč v ospredje. K modernejšim opravam, k svetlejšim ali kovinastim, pa se podajo zelo okusno preproge z modernimi vzorci, ki so sestavljeni v pravokotnike, črte in kroge. Vse vrste preprog se izdelujejo na industrijski način skrajno trpežno in v naravnih barvah. Tvorniške imitacije perzijskih pa so celo tako dovršene, da povsem nadomeščajo originalne. In so toliko cenejše radi strojne izdelave po perzijskem načinu vozlanja (sistem Banyai), da so dostopne tudi širšim slojem.

V poslovnih prostorih, v kopalnicah itd. pa uporabljamo linolej, ki ustreza v takih prostorih posebno iz higijenskih razlogov. Linolej ublaži hojo in je že zato prijeten. Dalje ga je mogoče lahko, hitro in dobro očistiti. Varuje tla pred škodo radi polivanja z vodo, predvsem v kuhinjah, kopalnicah in straniščih. V takih prostorih nadkriljuje tla iz ploščic, ki so mrzla in vlažna. Tako koristijo zavese, preproge in linolej v pravilnem aranžmaju vsakemu stanovanju, kar Vam bo lahko raztolmačil tudi Vaš arhitekt. Stalna in velika izbira teh predmetov Vam je vedno na razpolago pri tvrdki **Souvan**, Ljubljana, Mestni trg 24.

FRANC KREGAR

UMETNO POHIŠTVENO
IN
STAVBNO MIZARSTVO

VIŽMARJE 87
P. ŠT. VID NAD LJUBLJANO

IZVRŠUJE POHIŠTVO PO LAST-
NIH IN NAČRTIH ARHITEKTOV

Pri naročilu, se sklicuj na oglas v reviji

Arhitektura i Budownictwo, mesečna revija za stavbno umetnost, Varšava. Vsebina št. 10: Poslopje deželne gospodarske banke v Varšavi, arh. Rudolf Swierczyński — prof. varšavske politehnike. Ogromna, plemenito obdelana in monumentalna masa dominira na enem najbolj prometnih križišč Varšave. Je po svojem arhitektonskem tipu novodobno umerjena in klasično dostojna zasnova. Ko bo dograjen še manjkajoči blok, bo stavba organsko zaključena in bo pridobila na svojem tektoničnem izrazu.

Tlorisi so funkcionalno in pregledno zasnovani z velikim razmahom. Notranjost označuje odlična harmonija prostornega in umetniško plastičnega občutja. Tlorisi so elastični, kar omogoča premikljivost sten. Notranjost je svojevrsna: je integralen izraz preproste arhitektonske forme, odličnosti marmorja, v veliki množini uporabljenega alabastra, steklenih sten, kovinskih okvirjev odnosno kromoniklaste pločevine, ki tudi tvori plašče mogočnih betonskih stebrov, kateri v dotiku s stropom izginjajo v očarujoča svetlobna telesa. Barve in faktura materiala ustvarja nevsakdanjo celoto. Vse je naravno, iskreno, lahko in plemenito. To je ena najbolj monumentalnih stavb Poljske. Druga mestna (ženska) gimnazija v Varšavi, arh. Tadej Majewski, Varšava. Je to lepa, moderna šola, ki ima na sebi do neke meje tradicionalen konvencionalizem. — Poslopje »Feniksa« v Krakovu — prof. arh. Adolf Szyszko — Bohusz (Krakov-Varšava). Strinjamo se z g. H. I., da bi bilo — kot vokalno poslopje — bolj primerno ono, zasnovano po prvotnem načrtu. — Kronika: razpravlja o vprašanju vsepoljskega združenja arhitektov kot nalogi najbližjih dni, o znanstvenem glasilu Z. A. P., o B. I. P., tehnično-inženjerskem uradu, o alabastru v stavbarstvu in drugo. — Vsebina št. 11: Poslopje državne ženske gimnazije v Varšavi, arh. Tadej Nowakowski. Smotrena in zanimiva grupacija mas v zvezi s prijetno lokalno noto. — Nekaj opazk k arhitekturi ladij, Miha Kostaniecki. Le Corbusier (pregledna skica), D. Arkin-Leonard, Organizacijska vprašanja, Edgar-Norwerth. Vprašanje bodočega pravilnika vsepoljske organizacije arhitektov, G. Przybylski-R. Miller. K vprašanju razstave »Cenena lastna hiša«, M. Popiel. Ogrevanje cenениh hišic, M. Popiel. Kronika. Ing. D. Škerlavaj.

Knjiga prof. arch. Huga Ehrlicha »NEUES BAUEN UND WOHNEN« se naroča v upravi »Arhitekture« za ceno Din 100.—.

Das Werk, Zürich, november 1932, prinaša pregled velike razstave Picassorja v Zürichu na podlagi 28 reprodukcij v kronološki vrsti. Sicer je posvečen zvezek stanovanjskemu vprašanju in problemu sodelovanja industrije ter »Werkbunda«, kar je bilo diskusijski tema letošnjega zborovanja »Werkbunda«. Rudolf Graber, Zürich, opisuje na primeru serijskega pohištva tvrdke »Wohnbedarf A.-G.« postanek cele vrste takih tipov, dočim kažejo slike francoskega pohištva, kako se lahko stopnjuje tip brezornamentalnega, modernega pohištva v poudarjeno svečano, bogato, a s tem obnem v modno, ki bo brez dvoma prej zastarelo kot preprosto, solidno pohištvo. Načelna vprašanja sodelovanja »Werkbunda« in industrije ter odvisnosti današnjih produkcijskih metod od splošne gospodarske in družabne strukture obravnavajo predavanja dr. Wetterja in dr. Georga Schmidta, ki sta jih imela na zgoraj omenjenem zborovanju.

Der Baumeister, december 1932, nam podaja planinsko hišo v Švici, namenjeno zimskim in letnim sportnikom, s prav poučnimi detajli; mnogo enodružinskih hišic, prilagojenih današnjim razmeram, kar se tiče štedenja pri zidanju in življenjskega komforta; nekaj hišne oprave v cenejši izvedbi in končno članek o ameriških donebnicah s primerjalnimi slikami visokih stavb tudi iz drugih krajev, toda z ne-utemeljenim poudarkom nemške provenience.

Ing. arch. I. Medved.

STEKLO JULIJ KLEIN
LJUBLJANA, WOLFOVA
ULICA 4 — TEL. 33-80

Fachblatt für Holzarbeiter, Berlin, prinaša v novembrski številki predvsem praktične članke za mizarje o obdelavi z nitroceluloznimi laki, uporabi plovcva pri finih mizarjskih delih, umetnem sušenju lesa in drugo. Arhitekta bo zanimal načrt četverokrilnih smučnih vrat ter vest o ukinitvi Bauhaus-a v Dessau, ki je več let praktično deloval v modernem pravcu v vseh panogah arhitekture. Reproduciranе stvarne mobilije so po večini izdelki mizarske šole v Berlinu; zanimiv je udoben in konstruktivno dober stol, podan z vsemi potrebnimi detajli, ter pisalni sekretir z vdolano lučjo v notranjosti.

Ing. arch. D. Serajnik.

Ing. arch. Dragutin Fatur, Ljubljana:

ZAKON O POOBLAŠČENIH INŽENJERJIH IN ARHITEKTIH

Raznovrstne izjave obrtništva ter raznoterih nezadovoljnih strokovnih krožkov odnosno njih namišljenih organizacij mi dajejo povod do naslednjega razmotrivanja.

Proti zakonskemu predlogu o pooblaščenih inženjerjih in arhitektih so se pojavili ravnoprstni protesti, ki pri točnejšem pregledu očitujejo le strah pred ureditvijo odnošajev v tehniški stroki, predvsem v stavbni, ter hočem le-to razmotrivati.

Zakonski predlog o pooblaščenih inženjerjih in arhitektih stremi prav tako kakor zakon o obrtnih za dejstvom, da se dvigne kvaliteta dela in zatira šušmarstvo. Zato je zakon o obrtnih opredelil vsa tehniška dela posameznim kategorijam obrtnikov po njih kvalifikaciji in je razumljivo, da so pridržana težja dela bolj kvalificiranim močem. Zakon o obrtnih je pustil vsem obrtnikom njih delokrog neokrnjen razen v primerih, kjer se je razvila dotična panoga v taki meri, da zahteva za nekatera dela bolj izobražene moči.

Povsem razumljivo je, da vsak zakon izpopolnjuje predhodne zakone, v kolikor je to potrebno zaradi jasnejše in preciznejše opredelitve delokroga posameznih panog v korist kvalitete dela in splošnosti. Vodilna misel vseh zakonov, ki obravnavajo stroko, je zboljšanje narodno-gospodarskih prilik v naši zemlji; zakonski predlog o pooblaščenih inženjerjih in arhitektih samo v toliko izpopolnjuje zakon o obrtnih in gradbeni zakon, v kolikor sta nejasna v svojem besedilu in ne ščitita dovolj interesov najvišje kvalificiranih tehničnih moči, to je pooblaščenih inženjerjev in arhitektov.

Ako čuti zakonodajca potrebo, da ustvarja poseben zakon o pooblaščenih inženjerjih in arhitektih, argumentira s tem veliko važnost njihovega delovanja v narodno-gospodarskem življenju in je povsem naravno, da mora najvišje kvalificirane tehnične moči v državi ščititi in do neke meje tudi favorizirati.

Vsekakor zakonski predlog o pooblaščenih inženjerjih in arhitektih ne doprinaša popolnega razčiščenja v izvajajočo tehniško stroko, ker skuša istočasno ščititi obrtno udejstvovanje pooblaščenih inženjerjev in arhitektov, to je podjetnikov, ter duševno delo pooblaščenih inženjerjev in arhitektov, to je projektantov. Zakonski predlog ne loči v osnovi projektiranja od izvajanja, ne vzpostavlja vrstnega reda: naročnik — projektant — izvajalec in tudi ne upošteva raznih pooblaščenih inženjerjev in arhitektov kot nastavljenecv podjetij.

V navedenem smislu je zakonski predlog o pooblaščenih inženjerjih in arhitektih nepopoln, ker predmetni zakon mora imeti v prvi vrsti namen, da ščiti duševno delo najvišje kvalificiranih strokovnjakov na polju sodobne tehnike v naši zemlji, kakor je to izvedeno v ostalih državah.

Zakon o pooblaščenih inženjerjih in arhitektih mora v osnovi ločiti projektiranje od izvajanja v dva povsem ločena delokroga, ki bi se ne smela v nikakem primeru združevati v isti osebi ali podjetju, in sicer:

1. projektiranje in ekspertize;
2. izvajanje.

Da utemeljim gornjo zahtevo, hočem v glavnih obrisih objasniti nevzdržne razmere v dosedanjem gradbenem poslovanju, ki je v škodo ne samo projektantom, temveč še v večji meri podjetnikom in predvsem stavbnim gospodarjem. Posledice današ-

Originalna

Terrabona

suha žbuka
za fasade

upotrebljava se
danas najviše u

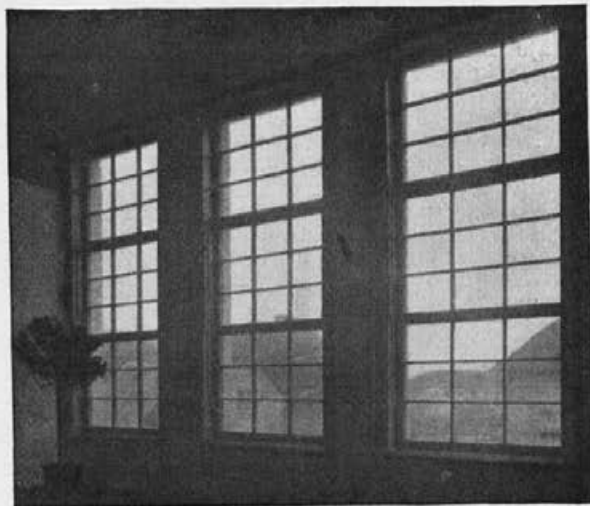
savremenoj
arhitekturi

JUGOSLAVENSKA
TERRABONA

Proizvodi

Samoborka d. d. - Zagreb

MIZARSKA TVORNICA MATIJA PERKO

LJUBLJANA VII, CELOVŠKA CESTA 121

izvršuje vsa stavbna dela kakor tudi specialna
smučna okna, izložbena okna, stopnice, lam-
barije ter opreme trgovskih in drugih lokalov

Telefon 2372

Pri naročilu se sklicuj na oglas v reviji

njega poslovanja v tehniški stroki, predvsem stavbni, objasnjujejo naslednji primeri.

Stavbni gospodar, ki hoče graditi, se obrne običajno na podjetnika-graditelja ali mojstra, da mu napravi načrt, proračun, pogodbo in vse, kar je potrebno za izvršitev stavbe. To stori tem rajši, ker je po zagotovilu nekaterih podjetij naprava projekta (načrt, stroškovnik, pogodba in vsa ostala pripravljala dela) brezplačna za primer, da se gradbena dela oddajo projektantu. Stavbni gospodar se ne zaveda nevarnosti svojega postopka in z največjim optimizmom in zaupanjem odda delo takemu projektantu, vesel, da si je prihranil izdatke za projekt.

Skoraj v vseh takih primerih nastane med kontrahentoma spor — navadno še preden se delo dokonča, prav gotovo pa pri obračunu. Le v primeru, če je stavbni gospodar brezbrizen, osvoji delo in račun nevede, da je delo slabo izvršeno in račun previsok, s čimer je dozdevni prihranek za projekt zelo negativen. V večini primerov se spori obravnavajo pred razsodiščem ali rednim sodiščem, kar ima za posledico nepotrebne, včasih zelo občutne stroške, jezo, sovraštvo, nezadovoljnost na obeh straneh, ne da bi izvršena stavba na vrednosti in kvaliteti kaj pridobila.

Ako je stavbni gospodar nekoliko previdnejši, naroči projekt pri podjetniku brez obveze, da bo delo oddal projektantu, vendar pa si podjetje za tak primer pridržijo prvenstveno pravo gradnje. Na podlagi takega projekta povabi stavbni gospodar nekaj ofertantov ali pa delo celo razpiše. Navidezno je stavbni gospodar s tem zavarovan pred preplačilom dela in zato rad plača honorar za projekt. V resnici je pa tudi s tem postopkom zloraba očitna. Ker si podjetnik pridržijo predpravo gradnje, prikoži načrt, predvsem pa proračun tako, da v primeru potrebe pristane pri svoji ponudbi na znaten popust (kvaliteta gradiva, izmere, izvršitveni termini itd.).

Vse stremenje projektantov-podjetnikov gre za tem, da dobe stik s strankami in da svoja dela izvajajo brez nadzorstva strokovnjakov. Podjetnik sam je komercialno in administrativno toliko zaposlen, da sam osebno ne utegne projektirati, sestavljati proračune in zadostno nadzorovati gradbena dela. Navadno ima v ta namen nastavljenega tehnika, ki je brez dovoljne kvalifikacije in prakse prisiljen k samostojnemu delu.

Kakšne so stavbe, projektirane in izvedene po raznih podjetjih in mojstrih, vidimo na vseh krajih naše zemlje; objektivni tu- in inozemski opazovalci dostikrat opozarjajo na brezmiselnost in nepravilno narodno-gospodarskega premoženja.

Jasno je, da so obstoječe razmere iz narodno-gospodarskega vidika škodljive. Vsem navedenim in še drugim nedostatom se lahko odpomore, ako se projektiranje popolnoma loči od izvajanja.

Projektant, ki ni istočasno podjetnik, bo sestavil vestno projekt, ki povsem ustreza sodobnim zahtevam estetike, higijene in tehnike, uvažujoč pri tem le interese stavbnega gospodarja. Honorar, ki ga samostojen projektant dobi za svoje delo, prihrani stavbni gospodar že s tem, da je projekt ekonomičen, popolnoma premišljen in izdelan v vseh detajlih, zlasti pa še s tem, da v normalnem primeru tudi nadzira stavbna dela in prekontrolira obračune kot povsem objektivna oseba.

ORIGINALNA MAPA ZA 1. LETNIK »ARHITEKTURE« (1931-32) se naroča v upravi revije, Ljubljana, Gajeva 9, za ceno Din 20.— s poštnino vred.

Pri razpisu del na podlagi takega projekta, ki ga sestavi samostojen projektant, je dana vsem podjetnikom možnost proste konkurence brez bojazni, da bi imel kdo kake predprave, odnosno da bi bile kake postavke proračuna nerealne.

Že iz navedenega vidika je povsem jasno, da je v interesu stavbnih gospodarjev in podjetnikov, da se projektiranje loči od izvajanja.

Pri upoštevanju razmer sodobnega časa, ko se stremi po racionalizaciji in delitvi dela, je spričo številnih absolventov tehničnih visokih in srednjih šol razumljivo, da naj projektira samo pooblaščen inženjer odnosno arhitekt. Že danes je število brezposelnih inženjerjev, arhitektov in tehnikov precejšnje. V teku let pa bodo naše univerze in tehniške srednje šole usposobile toliko inženjerjev, arhitektov in tehnikov, da je treba misliti na njihovo zaposlitev.

Po obstoječih in vseh predvidenih zakonih, uredbah in predpisih mora vsak absolvent, bodisi inženjer, arhitekt ali tehnik, vršiti predpisano prakso, preden postane samostojen. Vsled velikega števila se zatekajo kandidati v sili k raznim podjetnikom, tudi zidarskim mojstrom, kjer mesto stvarne prakse dožive le eksploatacijo od podjetja.

Da se splošnosti omogoči nabava projektov po pooblaščenih inženjerjih in arhitektih in da se zaposli tehnično osebje, se bodo prej ali slej ustanovile po vseh večjih krajih naše zemlje tehnične pisarne s pooblaščenimi inženjerji in arhitekti na čelu. V teh pisarnah bo dobil vsak interesent pravičen strokoven nasvet, popolnoma izdelan projekt, zanesljivega in objektivnega stavbnega vodjo, razen tega pa naraščaj zaposlitev in stvarno prakso. S tem se bo stanovanjska kultura tako iz zdravstvenega, estetskega kakor tudi ekonomičnega vidika dvignila v blagor celoti, ne da bi bil kdo oškodovan.

Gornje navedbe naj bi tvorile bazo pri osnovi zakona o pooblaščenih inženjerjih in arhitektih.

Da pa se onemogoči zloraba navedenega principa, naj zakon razlikuje:

- a) pooblaščenec civilne inženjerje in arhitekta, ki samostojno pod lastnim imenom vodijo zgolj tehnične pisarne;
- b) pooblaščenec inženjerje in arhitekta, ki so lastniki, solastniki, družabniki ali nastavljenici kakega podjetja in dajejo podjetju možnost izvrševanja tehničnih poslov v okviru obrtnega zakona.

Oblasti bi smele prevzeti v uradni postopek le projekte, izdelane v tehničnih pisarnah pooblaščenih civilnih inženjerjev ali arhitektov. Projektiranje v državnih in samoupravnih uradih naj se pa omeji le na ona gradbena dela, ki se izvršujejo iz njihovega lastnega proračuna.

Pri smiselnem upoštevanju navedene osnove v zakonu o pooblaščenih inženjerjih in arhitektih bo nastal v izvajanju tehniške stroke popoln red ter bo otežkočeno vsako šušmarjenje odnosno izrabljanje neurejenih razmer v samopašne svrhe posameznika.

KAKO UREDIMO KUHINJO

in ostale stanovanjske prostore, je opisano v knjigi »Oprema«, ki izide v obsegu 120 strani velikega formata s slikami, načrti in opis. Cena knjige v predplačilu je 120 Din, plačljivo po izidu 150 Din. Naroča se v upravi revije »Arhitektura«.

**STAVBNI IN
POHIŠTVENI
PLESKAR
IN LIČAR**

**VOJSKA
VALENTIN**

**LJUBLJANA
CERKVENA UL. 11**

S. Turković

Čilimi, sagovi, tkanina za
moderno i stilsko pokućstvo
u velikom izboru

Linoleum

Zagreb

Telef. 22-19

● Ilica br. 5 (Oktogon)

**ANTON
FUCHS**

**KLEPARSKA
DELAVNICA**

GOSPOVETSKA
CESTA ŠTEV. 16
(„PRI LEVU“)

izvršuje

vsa kleparska in lesocemen-
tna dela kakor tudi »Conco«
in »Xeroton« izolacije, najso-
lidneje in po zmernih cenah

IVAN MIHELČIČ konces. elektrotehnično
podjetje in trgovina z elektrotehničnimi predmeti
LJUBLJANA, Borštnikov trg 1 - Telefon 27-04

Tvornica cementnih izdel-
kov, umetnega kamna, te-
razza, terazzo peska l.t.d.

JOS. CIHLAŘ

Ljubljana, Dunajska c. 69
Telefon 27-55

Splošno kleparstvo in instalacije strelovodov
vseh vrst **JANKOVIČ MATIJA**
LJUBLJANA, RIMSKA CESTA ŠT. 19

Splošno kleparstvo, instalacija strelovodov,
izdelovanje kovinastih krst in vložkov

Bögel Franc, Ljubljana, Dunajska c. 36

SLIKAR IN

IVAN KOŠAK

PLESKAR

Ljubljana, Rimska c. 23

**ČRKOSLIKARJA
SPECIJALISTA**

Pristov & Bricelj
Ljubljana, Resljeva
cesta 39 — Tel. 29-08

**STROJNO IN
POHIŠTVENO
MIZARSTVO**

**FRANC
BERGANT**

**DRAVLJE ŠT. 108
p. Št. Vid nad Lj.**

Precizna izvršitev stavbn. mizarstva
Moderno pohištvo po spec. načrtih

Litografijo Offsetisk

Z DIREKTNIM
FOTOKEMIČNIM
KOPIRANJEM NUDI LE

**JUGOSLOVANSKA
TISKARNA V LJUBLJANI**